

Kotor, 2. april 2019.

Mr Ernesto Ottone Ramirez
Assistant Director General for Culture

G. Tim Kurtis
Sekretar 2003 Konvencije
UNESCO – Odjeljenje za nematerijalnu kulturnu baštinu
(CLT / CRE / ITH)
7, Place de Fontenoy
75352 Paris 07
France

Poštovani g. Ramirez i g. Kurtis,

Pošto smo pažljivo proučili pisma koja su Vam uputili Zvonimir Deković, Albert Petrović, Vinicije Lupis, Ivo Škanata (koji prilaže izjavu Kotorske biskupije objavljenu 27. januara 2018) i Vladimir Pasković (u daljem tekstu – pisma), kojima se pokušava osporiti pravo Crne Gore da samostalno kandiduje Bokeljsku mornaricu Kotor na Reprezentativnu listu svjetske nematerijalne kulturne baštine UNESCO-a i dokazati da je ona kulturno dobro Hrvata u Boki Kotorskoj i Bokelja u Republici Hrvatskoj, upućujemo Vam ovo pismo, u kome istorijskim, kulturnim i sociološkim argumentima, utemeljenim na relevantnim istorijskim izvorima i podacima dokazujemo da su njihovi argumenti neosnovani.

1. Nijedan od autora ovih pisama nije član Bokeljske mornarice Kotor, niti je stručan za njenu istoriju, tradicije i vrijednosti i ima o njima površna znanja. Vinicije Lupis, koji je jedini istoričar među njima, nije se u svome naučnom radu bavio Mornaricom, kao što se vidi iz spiska njegovih radova koji je priložio, pa je i on površno poznaje. Osim toga, sva ova pisma pokazuju nepoznavanje opšte istorije Boke Kotorske, države Crne Gore i regije, uključujući i Hrvatsku, kao i nerazumijevanje kulturnih, vjerskih, socioloških, kulturoloških i političkih kategorija, izjednačavajući, odnosno miješajući, vjerske, etničke, lingvističke i nacionalne kategorije. U Republici Hrvatskoj nema nijednog naučnika koji je napisao neko značajno djelo na temu Bokeljske mornarice.

Najvažniji istoričari Boke Kotorske i Bokeljske mornarice su bili autori koji su živjeli ili još žive u Boki, članovi Bokeljske mornarice Kotor: Slavko Mijušković, viceadmiral Mornarice (pravoslavac i Srbin), Miloš Milošević, admiral (katolik, Hrvat), Jovan Martinović, počasni viceadmiral (pravoslavac, Crnogorac). Pored njih spominjemo i Petra Šerovića (pravoslavac, Srbin), don Nika Lukovića, (katolički svećenik i Hrvat) i mons. Pava Butorca (katolički biskup u Kotoru, a zatim u Dubrovniku, Hrvat), pored drugih koji su imenovani u Nominacionom dosijeu. Nijedan od tih ni mnogih drugih relevantnih autora nije pisao o hrvatskom karakteru Mornarice.

Neka od najvažnijih djela koja se tiču istorije, tradicija, vrijednosti i statuta Bokeljske mornarice su objavljena u izdanju same Mornarice: Miloš Milošević (priređivač), *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice, 809–2009*, Kotor, 2013; Miloš Milošević, Jelena Antović (priređivači), *Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru iz 1463. sa alegantima do 1807. godine*, Kotor, 2009; Milka Čanak-Medić, Zorica Čubrović, *Katedrala svetog Tripuna u Kotoru*, Kotor, 2010; Jovan Martinović (urednik), *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa u Kotoru Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Kotor, 2010; Antun Sbutega, *Bokeljska mornarica*, Kotor, 2017; Antun Sbutega; *Historija pomorstva Crne Gore u kontekstu jadranskog, mediteranskog i*

svjetskog pomorstva, Kotor, 2018. Ni u jednom od tih djela se ne pominje hrvatski karakter Mornarice.

Brojna dokumenta, statuti, umjetnička djela, fotografije, filmovi, oružje, odore, zastave, odlikovanja Bokeljske mornarice, koji svjedoče njenu dugu istoriju, se čuvaju u Kotoru, u Istorijskom arhivu, Pomorskom muzeju, Domu Mornarice i Kotorskoj biskupiji, dakle u Crnoj Gori, a ne u Hrvatskoj. Ni u jednom od statuta Mornarice, počev od prvog sačuvanog iz 1463. pa do zadnjeg iz 2016, kao i ni u jednom od važnih dokumenata, ne spominje se nijedna nacionalna ili etnička grupa, dakle ni Hrvati.

2. Nužno je objasniti kako je došlo do toga da institucije iz Hrvatske i neka udruženja Hrvata u Crnoj Gori osporavaju pravo Crnoj Gori da samostalno kandiduje Bokeljsku mornaricu na listu UNESCO-a, na čemu insistiraju ova pisma. Prije svega, važno je naglasiti da Bokeljska mornarica nikada ni od koga iz Hrvatske ili od hrvatskih udruženja iz Crne Gore nije dobila zvaničnu ponudu za zajedničku kandidaturu. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske je to predlagalo Ministarstvu kulture Crne Gore (koje je, poslije konsultacija sa Bokeljskom mornaricom Kotor, odbilo predlog, smatrajući da za to nema argumenata), ali je tretiralo Mornaricu isključivo kao objekt, a ne subjekt kandidature. Kada je 4. februara 2018. ministrica kulture Hrvatske Nina Obuljen Koržinek došla u Kotor, gdje je održan sastanak sa ministrom kulturne Crne Gore Aleksandrom Bogdanovićem, na kome je insistirala na zajedničkoj nominaciji, ona nije našla za potrebno da o tome konsultuje Bokeljsku mornaricu Kotor, ignorišući njeno mišljenje. U istom periodu ministri kulture i spoljnih poslova Crne Gore sa saradnicima, te predsjednici Crne Gore su imali veliki broj sastanka i konsultacije sa rukovodstvom Bokeljske mornarice Kotor.

Inicijativa za kandidaturu je pokrenuta od strane Mornarice prije više od deset godina prema Ministarstvu kulture Crne Gore. Crna Gore je 2013. Bokeljsku mornaricu proglasila nematerijalnom kulturnim baštinom Crne Gore. Prilikom službene posjete Crnoj Gori tadašnja generalna sekretarka UNESCO-a, Irina Bokova, je 19. jula 2014. posjetila i Kotor, gdje je dočekaao odred Mornarice i u njenu čast otplesao kolo. Ona je tada posjetila Dom Mornarice, upoznala se sa ovom institucijom i njenom namjerom da se kandiduje na Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine i dala svoju podršku, a vicedamiral Ilija Radović (pravoslavac i Crnogorac) joj je uručio povelju kojom je proglašena počasnim članom Mornarice. Kada su se stvorili uslovi za kandidaturu, odnosno kada je 7–11. marta 2017. ekipa eksperata UNESCO-ovog centra za nematerijalnu kulturnu baštinu iz Sofije organizovala na Cetinju i u Kotoru radionicu u kojoj su učestvovali i predstavnici Bokeljske mornarice, počeo je složeni posao izrade Nominacionog dosijea. Na tome je radila godinu dan ekipa eksperata Ministarstva kulture na čelu sa Milicom Nikolić, sekretarkom Crnogorske komisije za UNESCO, i predstavnici Mornarice, admiral Antun Sbutega, viceadmiral Ilija Radović, major Saša Milošević i predsjednik Upravnog odbora Aleksandar Dender. Od početka je priprema Nominacionog dosijea bila transparentna i praćena od strane medija, a o tome su redovno objavljivane informacije na sajtu Mornarice.¹ Kada je izrada Nominacionog dosijea bila u završnoj fazi, sa njegovim tekstom su bili upoznati ostali članovi Mornarice i u Domu Mornarice u Kotoru je 16. novembra 2017. održana javna rasprava na kojoj su učestvovali svi zainteresovani. Tada su članovi rukovodstva Mornarice i ekspertskeg tima Ministarstva kulture odgovarali na brojna pitanja, saslušali sugestije i predloge i neke od njih, koje su smatrali umjesnim, unijeli u Nominacioni dosije. Osim toga, dva puta (14. i 31. oktobra 2017)² je preko sajta Mornarice i medija upućen poziv građanima i institucijama da upute pisma podrške kandidaturi, što su mnogi učinili, osobe razne nacionalne, vjerske, kulturne i političke

¹ <https://portalanalitika.me/clanak/262393/zavrsena-radionica-o-nematerijalnoj-kulturnoj-bastini>

² <https://www.bokanews.me/featured/podrska-upis-bokeljske-mornarice-listu-unesco/>; <http://www.radiokotor.info/radio/index.php/istorija/78-lokalne-vijesti/16773-podrska-za-upis-bokeljske-mornarice-na-listu-unesco>

pripadnosti, među njima i Hrvatsko građansko društva u Crnoj Gori. Nije tačna primjedba da Kotorska biskupija nije bila pozvana da u tome učestvuje, odnosno da nije od nje tražena podrška za kandidaturu. Bokeljska mornarica je laička organizacija i, iako uspješno surađuje sa Kotorskom biskupijom, posebno povodom organizacije svečanosti svetog Tripuna, nema obavezu da o svojim aktivnostima posebno obavještava i konsultuje Biskupiju. Biskupija je, kao i ostali, bila preko medija pozvana da podrži kandidaturu, što nije učinila.

Osim toga, nije tačna ni primjedba da Biskupija nije učestvovala u izradi Nominacionog dosijea. Monsinjur Anton Belan, katolički svećenik Kotorske biskupije, koji je dugogodišnji član Mornarice, je bio uključen u izradu završne verzije dosijea, i neke njegove sugestije, koje je iznio na sastanku sa admiralom Antunom Sbutegom i predsjednikom Upravnog odbora Aleksandrom Denderom, su usvojene.

Kada je u decembru 2017. godine izrada Nominacionog dosijea bila u završnoj fazi, počela je intenzivna politička i medijska kampanja iz Hrvatske i od nekih hrvatskih udruženja u Crnoj Gori, kojom se osporavalo pravo Crnoj Gori da samostalno kandiduje Mornaricu kod UNESCO-a bez Republike Hrvatske, sa neargumentovanim tvrdnjama (uglavnom istim koje su navedene u pismima) da je ona od svoga osnivanja do danas kulturno dobro prije svega hrvatskog naroda. Tada su neki hrvatski poslanici (koji nemaju nikakve veze sa Mornaricom niti poznaju njenu istoriju i vrijednosti) u Saboru Hrvatske,³ Parlamentu EU,⁴ kao i poslanik hrvatske partije „Hrvatska građanska inicijativa“ u Crnoj Gori u Skupštini Crne Gore, protestovali protiv ove kandidature veoma oštro. Na to je jasno odgovorio predsjednik Vlade Crne Gore Duško Marković,⁵ a Admiralat i Upravni odbor Mornarice su izdali saopštenje za javnost pod naslovom „Čija je Bokeljska mornarica,“⁶ u kome su demantovali netačne podatke i argumente onih koji osporavaju pravo Crne Gore da je kandiduje i izrazili čvrsti stav da može biti kandidovana samo od strane Crne Gore. Dakle Vlada Crne Gore i Bokeljska mornarica Kotor su donijeli zajednički odluku o samostalnoj kandidaturi Mornaricu. No, polemika je nastavljena političkim i medijskim pritiscima od strane institucija iz Hrvatske i hrvatskih udruženja u Crnoj Gori, da bi prestala poslije predaje Nominacionog dosijea i njegovog usvajanja od strane UNESCO-a. Rukovodstvo Mornarice, koje budno prati proces kandidature, je obaviješteno da predstavnik Republike Hrvatske u UNESCO-u nastavlja da osporava tu kandidaturu, a kada smo dobili ova pisma, na Redovnoj godišnjoj skupštini Bokeljske mornarice 8. februara 2019. o tome je obaviještena javnost.⁷ Poslije toga medijska kampanja od strane hrvatskih protivnika kandidature Mornarice se ponovo zaoštrila.⁸

Želimo da naglasimo da Republika Hrvatska nije nikada prije toga pokrenula inicijativu prema Crnoj Gori za zajedničku kandidaturu nekog materijalnog ili nematerijalnog kulturnog dobra (na listi UNESCO-a je upisano 8 materijalnih i 17 nematerijalnih kulturnih dobara iz Hrvatske). Inicijativu za zajedničku kandidaturu stećaka je pokrenula Bosna i Hercegovina, a za zajedničku kandidaturu mletačkih fortifikacija Republika Italija. Međutim, kada je Crna Gora prvi put

³ <https://narod.hr/hrvatska/marko-vucetic-most-ne-moze-se-ignorirati-hrvatski-identitet-bokeljske-mornarice>

⁴ <https://www.vecernji.hr/vijesti/marijana-petir-bokeljska-mornarica-je-kulturno-i-duhovno-naslje-e-katolicke-crkve-i-hrvata-1230121>

⁵ <https://skalaradio.com/dusko-markovic-bokeljska-mornarica-i-kolo-svetog-tripuna-pripadaju-svim-gradanima-crne-gore/>

⁶ <https://skalaradio.com/cija-je-bokeljska-mornarica/>

⁷ <https://www.bokanews.me/featured/sbutega-najveci-uspjeh-bokeljske-mornarice-u-zadnja-dva-vijekaj-e-nominacija-za-unesco/>; <https://www.bokanews.me/featured/hrvatska-bratovstina-bokeljska-mornarica-809-i-hnv-cg-uporno-pokusavaju-da-onemogu-ce-upis-bokeljske-mornarice-na-listu-unesco-a/>

⁸ <http://bokeljska-mornarica.hr/priopcenje-hrvatske-bratovstine-bokeljska-mornarica-809-rijeka-u-svezi-izjava-admirala-dr-sc-antuna-sbutege/>; <http://www.radiodux.me/vijesti/drustvo/odgovor-hnv-admiralu-sbutegi>

kandidovala jedno nematerijalno kulturno dobro, Bokeljsku mornaricu, Hrvatska uporno pokušava da je onemogući.

Isto tako, dok je proces pripreme Nominacionog dosijea za Bokeljsku mornaricu bio javan i transparentan i trajao godinu dana, Republika Hrvatska je u potpunoj tajnosti pripremila Nominacioni dosije za kandidaturu Tripundanskih svečanosti i Kola svetog Tripuna.

Interesantno je da Republika Italija, koja je nasljednik Mletačke republike, ne pretenduje na italijanski karakter Mornarice, iako je njen najznačajniji istorijski period upravo vrijeme mletačke vladavine Bokom Kotorskom (1420–1797), kada su svi članovi Mornarice bili podanici Mletačke republike. Primjer Republike Italije je poučan, jer bi ona mogla, ne samo kao nasljednik Mletačke republike, polagati pravo na veliki dio materijalne i nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske, te drugih država Evrope i Mediterana.

3. U pismima se pokazuje nepoznavanje osnovnih kriterijuma kada je u pitanju kandidatura kulturnog nasljeđe na listu kod UNESCO-a. Svaka država je legitimni nasljednik svih materijalnih i nematerijalnih kulturnih dobara na svojoj teritoriji, bez obzira na to ko ih je u toku istorije stvorio, i ima obavezu i pravo da ih čuva i valorizuje. Kada bi, na primjer, Hrvatskoj bili oduzeta materijalna i nematerijalna kulturna dobra koja su tokom istorije stvorili Iliri, Grci, Rimljani, Vizantinci, Venecijanci, Austrijanci, Mađari, Francuzi, Italijani, Srbi i drugi, ostalo bi veoma malo.

U Nominacionom dosijeu nije bilo prostora za detaljnije izlaganje o istoriji Mornarice i njenim kulturnim, duhovnim, sociološkim, umjetničkim i drugim dimenzijama, tako da su primjedbe u pismima neopravdane, a uz to su neke činjenice izostavljene, odnosno ukratko izložene.

Zato ćemo iskoristiti priliku da ih sada opširnije izložimo, pogotovo što većina argumenta i činjenica koje se navodi u pismima nije istinita, ili je samo djelimično istinita, te je pogrešno interpretirana zbog neznanja ili zbog namjere da se istorija falsifikuje u neuspjelom pokušaju da se Mornarici nametne hrvatski identitet, koji ona nije nikada imala, iako su joj Hrvati, pored ostalih, dali značajan doprinos. Bokeljska mornarica Kotor zaista nema potrebe da je neko sa strane uči ko je ona, ona je to dobro naučila u toku 1210 godina svoje burne i bogate istorije, koju stalno pažljivo istražuje, prenoseći to znanje sa generacije na generaciju.

Crna Gora je 2013. godine proglasila Bokeljsku mornaricu zaštićenim nematerijalnim kulturnim dobrom, a Republika Hrvatska je proglasila Kolo svetoga Tripuna i Tripundanske svečanosti svojim nematerijalnim kulturnim dobrom. Ni Bokeljska mornarica Kotor, ni Vlada, odnosno Ministarstvo kulture Crne Gore, nijesu zbog toga protestovali. Međutim, ovom prilikom moramo da istaknemo da za to nije bilo istorijskog ni drugog osnova, kao ni za kandidaturu tih dobara od strane Republike Hrvatske na listu UNESCO-a. Kada je u pitanju kult svetoga Tripuna napominjemo da je on, pored Crne Gore, razvijen i u drugim katoličkim (Italiji) i pravoslavnim državama (Bugarskoj, Makedoniji, Srbiji, gdje se smatra zaštitnikom vinograda), i da su mu posvećene katoličke crkve u Italiji, pravoslavne crkve u Srbiji i Rusiji, gdje je sveti Tripun (Trifun) proglašen jednim od zaštitnika Moskve.⁹ U Hrvatskoj nema nijedne crkve posvećene svetom Tripunu, što jasno pokazuje da u toj državi kult ovog sveca i njegove svečanosti nemaju uporište i tradiciju, izuzev kod doseljenika iz Boke. Što se tiče kola svetoga Tripuna, prema tradiciji njega je 13. januara 809. godine grupa pomoraca, koja je tada osnovala prethodnicu sadašnje Bokeljske mornarice, prvi put otplesala u Kotoru u čast relikvija svetog Tripuna koje su tada donesene u grad, kome je tada posvećena jedna crkva, a 1166. godine sagrađena katedrala. Ovo kolo, koje

⁹ K. Mitrović, „Kult svetog Tripuna u serdnjevjekovnom Kotoru“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice 809–2009*, Kotor, 2013, str. 17–23; M. Čanak-Medić, Z. Čubrović, *Katedrala svetog Tripuna u Kotoru*, Kotor 2010; A. Belan, *Sveti Trpun i njegova katedrala*, Zagreb, 2011.

se vjekovima pleše u Kotoru i Boki, je postepeno evoluiralo i poprimilo sadašnju formu koja se sastoji od dvanaest figura koje su duhovni i vjerski simboli¹⁰ i nema sličnosti sa drugim u Hrvatskoj, kako se pogrešno tvrdi u pismima. Isto se odnosi na muziku koja prati Kolo, koja je evoluirala tokom vjekova, a sadašnja verzija ima barokne karakteristike i nije poznat njen autor, tako da je apsolutno neistinita tvrdnja da se radi o hrvatskoj muzici. Tekst koji prati muziku kola, koji su postali himna Bokeljske mornarice, napisao je kapetan i pjesnik Pavo Kamenarović iz Dobrote u Boki, koji je bio, zajedno sa katoličkim biskupom Kotora Markom Kalođerom, jedan od protagonista obnove Mornarice 1859, ali koji nije bio Hrvat, već Srbin katolik. U tom tekstu se ne pominju Hrvati, Srbi ili ostali narodi, već se poziva na njihovo jedinstvo i „jasno naglašava širina, nacionalna i vjerska tolerancija i osjećaj bratstva, inače tako nje govani u Boki.“¹¹

Odore koje oblače članovi Bokeljske mornarice, koje su veoma slične bokeljskoj narodnoj nošnji, su nastale pod uticajem raznih država Mediterana, prije svega Španije, Italije, Grčke, i lokalnog stanovništva, a ne Hrvatske.¹²

Niko ne pokušava da ospori doprinos Hrvata, a pogotovo ne katolika, istoriji Bokeljske mornarice. To je istaknuto u Nominacionom dosijeju, gdje piše da su u njenom održavanju učestvovali „uglavnom katolici, Hrvati, Crnogorci i drugi.“ Isto tako, u tekstu „Čija je Bokeljska mornarica“, koji je 25. decembra 2017. objavio u medijima Admiralat i Upravni odbor Mornarice, piše da „nije sporno da su zadnjih 150 godina, nakon formiranja nacionalnih identiteta na prostoru Boke Kotorske tokom XIX stoljeća i obnove rada Mornarice od strane Austrijske monarhije 1859. godine pod novim imenom ‘Plemenito tijelo Bokeljske mornarice’, važnu ulogu u njenom razvoju imali katolici koji su se uglavnom nacionalno izjašnjavali kao Hrvati.“ Ono što nije istina, a na čemu se uporno insistira u pismima, jeste tvrdnja da je Mornarica od osnivanja 809. godine bila kulturno dobro Hrvata, identifikacija u toku proteklih vjekova katolika u Boki sa Hrvatima, i insistiranje da Crna Gora nema pravo da, bez Republike Hrvatske, kandiduje Bokeljsku mornaricu kod UNESCO-a.

Isto tako, nije istina da se u Nominacionom dosijeju ne pominju dovoljno sveti Tripun, Kotorska Biskupija, Kolo i njegove duhovne karakteristike. Sveti Trpun se pominje pet puta, Kotorska biskupija tri puta, a Kolo više puta, pri čemu piše da se ono sastoji iz „12 figura sa duhovnim i pomorskim simbolima.“ U pismima se navodi i da se Mornarica i njeno Kolo svode na folklorne manifestacije, a u dosijeju piše da „vrijednosti Mornarice ne mogu biti komercijalizovane i da ona ne priređuje folklorne predstave.“

Kada je u pitanju saradnja Bokeljske mornarice Kotor sa Kotorskom biskupijom, iako je Mornarica laička organizacija, ta saradnja je veoma intenzivna, kako svake godine prilikom organizovanja proslave svetog Tripuna, čiji je bitan dio Mornarica, tako i prilikom nekih drugih značajnih događaja. Tako je 2009. Mornarica zajednički sa Biskupijom, u saradnji sa institucijama države Crne Gore i uz njenu finansijsku pomoć, obilježila 1200 godina od donošenja relikvija svetog Tripuna i 1200 godina od osnivanja Mornarice.¹³ Mornarica je 2016. godine učestvovala u

¹⁰ U. Raffelli, *A ballo di San Trifone*, Zadar, 1844, P. Butorac, *Tripundansko kolo*, Kotor 1941; M. Ilijin, „Narodne igre u Boki Kotorskoj“, *Spomenik SAN CIII*, Beograd 1953. P.Šerović, „Bokeljska mornarica“, *Pomorski zbornik II*, Zagreb 1962, str. 1855-1856; M. Milošević, „Kolo Bokeljske mornarice“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice 809-2009*, Kotor, 2013, str. 106–109.

¹¹ M. Milošević; „Kolo Bokeljske mornarice“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice 809–2009*, Kotor, 2013, str. 107.

¹² J. Vukmanović, „Nošnja i oružje Bokeljske mornarice“, *Spomenik SAN CIII*, Beograd, 1953, str. 2015–224; M. Mihaliček, „Nošnja Bokeljske mornarice u likovnim prikazima od XVIII do XX stoljeća“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice 809-2009*, Kotor, 2013, str. 137–143.

¹³ I. Radović, „Proslava 1200 godina prenosa relikvija sv. Tripuna i postojanja Bokeljske mornarice“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice 809–2009*, Kotor, 2013, str. 191–199.

proslavi 850 godina od gradnje katedrale svetog Trpuna u Kotoru,¹⁴ prilikom donošenja tijela svetoga Leopolda Mandića iz Padove u njegov rodni grada Herceg Novi 2017. godine¹⁵ i u dočeku Državnog sekretara Svete Stolice kardinala Pietra Parolina u Kotor 2018. godine.¹⁶

Nije tačno, kako se u pismima navodi, da se engleski, odnosno francuski, prevod Nominacionog dosijea bitno razlikuje od teksta na crnogorskom jeziku. Prevod ne može nikada biti identičan, već se prevodi u duhu jezika na koji se prevodi, s tim da se sadržaj ne mijenja.

Nije istinit podatak, koji se u pismima više puta ponavlja, da danas Hrvati čine 99% članova Bokeljske mornarice Kotor. Bokeljska mornarica nikada u svojoj dugoj istoriji nije vodila, niti danas vodi, evidenciju članova po etničkom ili nacionalnom sastavu, niti je uslov za članstvo ikada bila etnička ili nacionalna pripadnost, pa je taj podatak apsolutno izmišljen. U njenom sastavu svakako ima dosta Hrvata, ali i Crnogoraca, Srba, Bosanaca, Mađara i drugih, kao i katolika, pravoslavnih, ateista, agnostika i drugih. Mornarica je po svome polnom, vjerskom, nacionalnom i kulturnom sastavu heterogena, jer je sastavljena od više stotina članova, ali je homogena u čuvanju svojih tradicija, istorije i fundamentalnih vrijednosti.

Nije istinita ni tvrdnja da je sadržaj Nominacionog dosijea rezultat političkih dogovora, već je on rezultat, kako je već navedeno, dugog rada eksperata Ministarstva kulture Crne Gore i predstavnika Bokeljske mornarice. Istina je da su postojali politički pritisci do strane političara i diplomata iz Republike Hrvatske i hrvatskih političara u Crnoj Gori da Crna Gora odustane od samostalne kandidature Mornarice. Pri tome su izražavane prijetnje da će Hrvatska, ukoliko Crna Gora samostalno kandiduje Mornaricu, otežati proces pristupa Crne Gore Evropskoj Uniji, a kada su u pitanju predstavnici hrvatske stranke „Hrvatska građanska inicijativa“ u Crnoj Gori, koja je član vladajuće koalicije, da će ona napustiti tu koaliciju.¹⁷

Nije tačna tvrdnja iz jednog od pisama da postoje velike sličnosti Bokeljske mornarice Kotor sa „Sinjskom alkom“ i Viteškim udruženjem „Kumpanija Blato“ iz Hrvatske. Pored ogromnih razlika u istoriji, tradiciji, odorama, funkcijama, statutima, običajima itd., Bokeljska mornarica je, za razliku od njih, pomorska organizacija i neuporedivo je starija; „Sinjska alka“ je nastala tek u XVIII vijeku a „Kumpanija Blato“ čak 1927. godine. Bokeljska mornarica Kotor se nikada nije bratimila sa ovim organizacijama.

Nije tačna ni tvrdnja iz pisama da savremena Bokeljska mornarice od 1859. do danas nema pomorski karakter. Ona, istina, nije više isključivo profesionalna organizacija pomoraca kao nekad, kao što nije više ni vjerska bratovština i nema vojne funkcije kao u prošlosti, ali je njen osnovni zadatak, kao što piše u svim njenim statutima od 1873. do danas, da čuva i valorizuje pomorsku istoriju i tradiciju, kao i da doprinosi razvoju pomorstva. I dalje su njeni brojni članovi aktivni ili bivši pomorci, pomorski stručnjaci, odnosno pripadnici porodica sa dugom pomorskom tradicijom. Tako u članu 28 sadašnjeg Statuta piše: „Za admirala Bokeljske mornarice Kotor može biti imenovana ličnost visokih moralnih i kulturnih kvaliteta koja je svojom djelatnošću povezana sa pomorskom djelatnošću, kao i sa kulturom i tradicijama Bokeljske mornarice i starih pomoračkih porodica ovoga kraja.“

Admiral dr Vladislav Brajković (1964–1989) je bio najugledniji ekspert za pomorsko pravo u Jugoslaviji, profesor univerziteta i akademik. Admiral dr Miloš Milošević (1991–2012) je bio književnik, arhivista i istoričar, čiji je cjelokupni opus od više stotina naučnih radova posvećen

¹⁴ <https://www.bokanews.me/featured/kotorska-biskupija-obiljezila-850-godina-posvete-katedrale-svetog-tripuna/>

¹⁵ <http://www.kotorskabiskupija.me/tijelo-svetog-leopolda-stiglo-herceg-novi/>

¹⁶ <http://www.kotorskabiskupija.me/kardinal-parolin-u-pohodu-kotorskoj-biskupiji/>

¹⁷ <https://www.bokanews.me/featured/hgi-zbog-bokeljske-mornarice-napusta-vladajucu-koaliciju/>

istoriji Boke Kotorske, a posebno njenoj pomorskoj istoriji. Sadašnji admiral dr Antun Sbutega je magistrirao i doktorirao sa tezama iz ekonomije pomorstva, objavio veliki broj radova na tu temu, radova iz istorije Boke, Crne Gore i istorije pomorstva, a bio je i profesor na Pomorskom fakultetu u Kotoru. Viceadmiral dr Slavko Mijušković (1964–1969), akademik, je bio istaknuti istoričar Boke Kotorske, a posebno njenog pomorstva, objavio je veliki broj naučnih radova na tu temu, osobito o Bokeljskoj mornarici. Viceadmiral Nenad Želalić (1991–1995) je bio pomorski kapetan i pomorski stručnjak, a viceadmiral Borislav Ivošević (1996–2003) je istaknuti stručnjak za pomorsko pravo, profesor na Univerzitetu Crne Gore i autor brojnih knjiga i naučnih članaka na tu temu. Sadašnji viceadmiral Ilija Radović (2004) je pomorski kapetan sa dugim iskustvom i bio je jedan od direktora „Jugooecenije“ Kotor, najvećeg brodariskog preduzeća koje je ikada postojalo u Crnoj Gori.¹⁸

Neistinita je tvrdnja koja se iznosi u jednom od pisama da je sadašnji admiral Antun Sbutega visoki dužnosnik Vlade Crne Gore, što bi trebalo da implicira da on zagovara interese Vlade, a ne istorijske istine, vrijednosti i interese Bokeljske mornarice Kotor. Antun Sbutega (katolik i Hrvat iz Kotora) nikada nije bio član nijedne političke partije, niti je bio ikada član neke vlade. Bio je od 1977. do 1991. profesor na Fakultetu za pomorstvo u Kotoru, a emigrirao je u Italiju 2. oktobra 1991. sa porodicom jer je odbio da bude mobilisan u Jugoslovensku narodnu armiju i učestvuje u oružanom napadu na Hrvatsku. Od 1994. do 2007. radio je u Kongregaciji za evanđelizaciju naroda u Vatikanu, a u periodu od 2007. do 2013. bio je prvi ambasador Crne Gore pri Svetoj Stolici i Suverenom viteškom malteškom redu. Od 15. februara 2015. do 1. decembra 2016, kada je penzionisan, bio je ambasador Crne Gore u Republici Italiji, Malti i San Marinu. Dakle, u periodu od kada je izabran za admirala, 20. juna 2016, do 1. decembra iste godine bio je ambasador Crne Gore, a ne član Vlade, a od tada je penzioner i obavlja dužnost admirala volonterski, kao i svi drugi članovi Bokeljske mornarice Kotor. On i drugi članovi rukovodstva Mornarice, na koje je vršen medijski i politički pritisak iz Hrvatske da odustanu od nominacije od strane Crne Gore, inspirisani poznatom rečenicom Aristotela koji je, kritikujući ideje svoga učitelja Platona, izjavio: „Volim Platona, ali više volim istinu,“ izjavljuju da vole Hrvate i Hrvatsku, ali više vole istinu.

4. Kako teritorija sadašnje Crne Gore ima veoma dugu, bogatu i burnu istoriju, koja se spominje u pismima fragmentarno i netačno, nužno se ukratko osvrnuti na nju.¹⁹

U prvom milenijumu prije Krista ta teritorija je, kao i cijeli Zapadni Balkan, bila nastanjena Ilirima, koji su tu stvorili državu.²⁰ Poslije tri rata protiv Ilira (229–168 pr. Kr.) Rim je zauzeo cijeli Zapadni Balkan, uključujući i Crnu Goru, i počela je romanizacija, u kulturnom, privrednom, administrativnom, vjerskom i etničkom smislu. Rimsko carstvo je definitivno podijeljeno na Zapadno i Istočno 395. godine, a njihova granica je podijelila Crnu Goru na dva dijela. „Ova podjela je obilježila političku, kulturnu i vjersku historiju Crne Gore jer je rimska granica postala kasnije ona između Katoličke i Pravoslavne crkve, između Osmanskog carstva i Republike Venecije (koju je kasnije zamijenila Austrija), dakle između zapadne i istočne kulture.“²¹ Poslije Milanskog edikta 313. godine, u toku IV i V vijeka su osnovane prve biskupije, a poslije propasti Zapadnog rimskog carstva 476, cijela Crna Gora je postala dio Istočnog rimskog carstva, Vizantije. U VI i VII vijeku

¹⁸ J. Martinović, „Admirali, viceadmirali, počasni admirali i mali admirali Bokeljske mornarice“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice 809-2009*, Kotor 2013, str. 76–83

¹⁹ *Istorija Crne Gore I–III*, Titograd, 1967, 1970, 1975; A. Sbutega, *Storia del Montenegro*, Soveria Mannelli 2006; Ž. Andrijašević, Š. Rastoder, *Istorija Crne Gore. Od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica, 2006; E. Roberts, *Realm of the Black Mountain, A History of Montenegro*, London, 2007.

²⁰ A. Stipčević, *Iliri. Povijest, život, kultura*, Zagreb, 1991.

²¹ A. Sbutega, *Storia del Montenegro*, Soveria Mannelli, 2007, str. 30–31.

na Balkan prodiru Južni Sloveni koji su uništili veliki broj gradova (Salona, Epidaurus u Hrvatskoj, Sirmium u Srbiji, Doclea i Risan u Crnoj Gori), trajno se naseljavaju, miješaju sa starim ilirskim i romanskim stanovništvom i postepeno primaju kršćanstvo. Kada je u pitanju etnička struktura Crne Gore u ranom srednjem vijeku, o čemu ne postoje sigurni dokumenti iz toga perioda, u toku XIX i XX vijeka, kada se stvaraju nacionalni identiteti i nacionalne države, srpski i hrvatski historičari su, bez validnih argumenta i dokaza, tvrdili da su slovenska plemena u Crnoj Gori toga vremena bila srpska, odnosno hrvatska, te da je prva crnogorska država Duklja (Doclea, Dioclea) u srednjem vijeku, bila zapravo srpska, odnosno hrvatska. Pisani izvori za taj period historije Crne Gore su oskudni, a najvažniji („De administrando imperio“ Konstatina Porfirogenita, „Ljetopis popa Dukljanina“, „Splitska hronika“ Tome Arhiđakona) su napisani nekoliko vjekova poslije događaja koje opisuju. Posebno je bio i ostao povod za polemiku „Ljetopis popa Dukljanina“ (poznat i kao „Sclavorum Regnum“ i „Barska hronika“) iz XII vijeka, prva srednjovjekovna hronika koja se odnosi na historiju Južnih Slovena, a posebno na Crnu Goru, čiji originalni tekst nije sačuvan, već samo više kasnijih prepisa na latinskom, italijanskom i hrvatskom jeziku, koji se međusobno razlikuju.²² Sigurno je jedino da su se stanovnici Crne Gore u srednjem vijeku nazivali Dukljanima i da se prva crnogorska država zvala Duklja, po rimskom gradu Duklji (Doclei, Dioclei), koji je uništen u varvarskim invazijama. Isto tako, sigurno je da su se Sloveni u Crnoj Gori miješali sa starosjediocima Ilirima, Rimljanima, Vizantincima, Vlasima, Albancima i drugima tokom vjekova, te da je na teritoriji Crne Gore bilo više talasa migracija i promijena entičke i vjerske strukture, koji su usloveli njenu sadašnju složenu strukturu.²³ Gradovi na obali, od kojih je najvažniji bio Kotor, su bili sjedišta biskupija, zadržali su romansko stanovništvo i latinski jezik i, kako su bili utvrđeni, odoljeli su invaziji, te bili centri iz kojih je počela akulturacija i kristijanizacija Slovena. U kristijanizaciji je značajnu ulogu imao i benediktinski red koji se iz Italije proširio na obalu Crne Gore.²⁴

Već u X vijeku u Crnoj Gori se stvara prva autonomna država koja priznaje vlast Vizantije, da bi 1042. bila stvorena prva nezavisna država Duklja. U vrijeme podjele na Katoličku i Pravoslavnu crkvu 1054. godine, Duklja je bila katolička, papa Grgur VII 1078. godine priznaje njenu nezavisnost i prvog kralja Mihaila, a 1089. katolička biskupija u Baru je dobila status nadbiskupije i mitropolije.²⁵ Duklja je osvojena od Srbije oko 1185. i u XIII vijeku počinje širenje pravoslavlja. Ostaje u sastavu Srbije do 1360, kada je osnovana druga crnogorska država, Zeta, sa katoličkom dinastijom Balšića, koja je trajala do 1421. godine.²⁶ Poslije kraćeg perioda, kada je većina njene teritorije bila ponovo integrisana u srpsku državu, pravoslavna dinastija Crnojevića stvara treću crnogorsku državu oko 1450, koju je Osmansko carstvo osvojilo 1496. godine. U vrijeme Osmanskog carstva počinje širenje islama. Granice srednjovjekovnih država nijesu bile identične sadašnjim granicama Crne Gore. Mletačka republika je dobila neke gradove na obali krajem XIV vijeka, a u prvoj polovini XV vijeka Kotor, Budvu, Bar i Ulcinj. U srednjem vijeku se intenzivno razvijaju kultura i umjetnost, pod dominantnim uticajem zapada, ali i istoka.²⁷

²² E. Peričić, *Sclavorum regnum Grgura Barskog*, Zagreb, 1991; D. Radojević, *Popa Dukljanina Sclavorum regnum*, Cetinje, 2016.

²³ Š. Kulišić, *O etnogenezi Crnogoraca*, Titograd, 1980.

²⁴ K. Mitrović, *Benediktinci na području Barske nadbiskupije i Kotsorske biskupije (9.stoljeće – 1571)*, Kotor, 2015.

²⁵ D. Farlati, *Illirici sacri*, VI, Venezia, 1800, str. 57; I. Marković, *Dukljansko-barska metropolija*, Zagreb, 1902, str. 52; V. Ćorović, *Istorija srpskog naroda I*, Cetinje–Podgorica, 2009, str. 231; Monumenta Montenegrina III, Podgorica, 2001, str. 68–69; P. Kher, *Papsturkunden in Rom (Nachrichten von der konigl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Gottingen)*, 1900, 2, str. 148.

²⁶ B. Šekularac, *Crna Gora u doba Balšića*, Cetinje, 2000.

²⁷ R. Vujičić, *Srednjovjekovna arhitektura i slikarstvo Crne Gore*, Podgorica, 2007.

U toku XVI i XVII vijeka u kontinentalnoj Crnoj Gori se stvara savez plemena na čelu sa pravoslavnim mitropolitom i jedna vrsta teokratije.²⁸ Ta plemena u savezništvu sa Mletačkom republikom počinju borbu za oslobođenje od Turaka. Kako su pape pokretale ratove zapadno-evropskih država protiv Osmanskog carstva, crnogorski pravoslavni mitropolit 1640. godine prihvata vjersku uniju sa Rimom, koja traje samo nekoliko decenija.²⁹ Turci su osvojili u XVI vijeku i gradove Bar i Ulcinj na obali. U toku narednih vjekova, Crnogorci u saradnji sa Mletačkom republikom, a od početka XVIII vijeka sa Rusijom i Austrijom, vode borbe za oslobođenje od Turaka i stvaraju na dijelu teritorije prvu državu de facto slobodnu na Balkanu. Vladari iz dinastije Petrovića šire slobodnu teritoriju i nezavisnost Crne Gore je priznata na Berlinskom kongresu 1878. godine i ona dobija izlaz na more (Bar i Ulcinj). Poslije pada Mletačke republike njena teritorija na obali prelazi pod vlast Austrije, zatim Rusije, Francuske, 1813. biva ujedinjena sa Crnom Gorom, a 1814. pripada Austriji, u čijem posjedu ostaje do 1918. U vrijeme formiranja nacionalnog identiteta i nacionalnih država vladari iz dinastije Petrovića (Petar II Petrović Njegoš i Nikola I) ne šire crnogorski nacionalni identitet već srpski, zbog ambicija da Crna Gora bude centar jedne velike države na Balkanu, oslobođene od Turaka, na kojoj živi većina srpskog stanovništva.³⁰ To stvara probleme jer Srbija, koja je veća, ima pretenzije da anektira Crnu Goru i zbog toga su dva puta pokušani atentati na Nikolu I. Crna Gora postaje kraljevina 1910. godine. U toku XVIII i XIX vijeka je znatno promijenjena etnička i vjerska struktura, a bila je intenzivna emigracija iz Crne Gore prema drugim državama Balkana, Rusiji, Austriji, Evropi, Turskoj i Americi. Poslije pobjeda u Balkanskim ratovima 1912–1913. godine Crna Gora ulazi kao saveznik Srbije u Prvi svjetski rat i, iako jedna od pobjednica, biva nasilno anektirana od Srbije 1918, što izaziva pobunu i građanski rat koji traje do 1925 godine.³¹ Kao dio Srbije, ulazi u sastav Jugoslavije bez autonomije. U tom periodu se razvija posebni crnogorski nacionalni identitet.

U toku Drugog svjetskog rata je bila 1941. godine okupirana od Italijana, a zatim od Njemaca; 13. jula 1941. izbija prvi ustanak protiv okupatora u Jugoslaviji, stvara se prva oslobođena teritorija u Evropi i počinje dramatični rat partizana protiv okupatora i njihovih kolaboracionista, uz velike žrtve. Partizani oslobađaju u januaru 1945. godine Crnu Goru, koja zatim postaje jedna od šest federalnih republika u Socijalističkoj Jugoslaviji, a priznato je zvanično postojanje crnogorske nacije. U toku ratova prilikom raspada Jugoslavije 1991–2001, Crna Gora je bila jedina republika na kojoj nije bilo oružanih sukoba. Istina je da su u periodu 1991–1997, kada je Crna Gora bila pod kontrolom Srbije, Hrvati bili izloženi pritiscima zbog kojih su mnogi napustili Crnu Goru, ali su istim pritiscima bili izloženi svi nersrpski narodi, Crnogorci, Albanci, Bošnjaci i drugi, od kojih su mnogi emigrirali. Crna Gora ostaje do 2006. u federalnoj zajednici sa Srbijom, kada je njena privreda, uključujući i pomorstvo, doživjela veliku krizu. Na referendumu 2006. godine građani Crne Gore se opredjeljuju za obnovu nezavisne i suverene države, pete u toku proteklog milenija. Od tada je država imala dinamičan razvoj, 2017. godine je postala članica NATO-a, a očekuje se da će do 2025. godine postati i članica Evropske Unije. Po broju pomoraca u odnosu na broj stanovnika (oko 1%) Crna Gora je na prvom mjestu u svijetu.

U toku ove duge istorije Crna Gora je više puta mijenjala etnički, vjerski i kulturni sastav, politički i društveni sistem, ime i granice, a ima veoma bogato i raznoliko materijalno i nematerijalno kulturno nasljeđe koje su stvarali razne prethodne države, narodi i religije.

²⁸ J. Roganović, V. Nikčević, *Crnogorska teokratija*, Cetinje 1991, R. Radonjić, *Crnogorska teokratija*, Podgorica, 2018.

²⁹ M. Jačov, *Spisi Kongregcije za propagandu vere u Rimu o Srbima 1622–1644*, Beograd, 1986, str. 454–466. B. Pandzic, „L'opera della S. Congregazione per le popolazioni della Penisola Balcanica centrale”, *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum, 1622–1972*, Vol. I, 1622–1700, Rom, Freiburg, Wien, 1972, str. 295.

³⁰ Ž. Andrijašević, *Nacija sa greškom*, Cetinje, 2004.

³¹ Š. Rastoder, *Skrivana strana istorije (Crnogorska buna i odmetnički pokret 1918-1929)* I–IV, Bar, 1997.

Prema zadnjem popisu iz 2011. Crna Gora ima 620.029 stanovnika, sastavljenih od Crnogoraca (44,69%), Srba (29,02%), Bošnjaka (8,65%), Albanaca (4,91%), Muslimana (kao nacionalnosti, 3,31%), Roma (1,01%), Hrvata (0,97%) i drugih, tako da se radi zaista o jednoj multietničkoj državi. I vjerski sastav je kompleksan, sa 72,07% pravoslavnih (podijeljenih između Srpske pravoslavne crkve i Crnogorske pravoslavne crkve), 19,11% muslimana, 3,44% katolika i drugih. Za razliku od drugih balkanskih država ne postoji identifikacija između vjerske i nacionalne pripadnosti. Pravoslavni su sastavljeni uglavnom od Crnogoraca i Srba, muslimani od Bošnjaka, Albanaca i slovenskih Muslimana, a katolici od Albanaca, Crnogoraca, Hrvata i drugih.

Dakle, Crna Gora je primjer multinacionalne, multivjerske, multikulturne države i valorizovanje svih njenih komponenti je uslov njene stabilnosti i razvoja. Zato je Crna Gora u svom Ustavu definisana kao građanska (a ne nacionalna država Crnogoraca) i sekularna država, a službeni jezici su crnogorski, srpski, bosanski, hrvatski i albanski. U sastavu stanovništva Republike Hrvatske Hrvati učestvuju sa 90,42%, katolici sa 86,2% i u njenom Ustavu piše da je ona država hrvatskog naroda, a zatim i nacionalnih manjina, a službeni jezik je hrvatski.

5. Boka Kotorska je najdublji zaliv na Jadranu, gdje more 30 km prodire u kopno okruženo visokim planinama, što je čini idealnom lukom i bazom za trgovačku i ratnu mornaricu, a pomorstvo je od početka njene istorije bilo glavna djelatnost.³² U starom vijeku je bila nastanjena Ilirima koji su osnovali grad Risan, koji je bio glavna luka i neko vrijeme glavni grad Ilirske države, u kome je postojala trgovačka kolonije Grka, tako da se tada zvala Risanski zaliv. Boka je osvojena od Rimljana 168. pr. Kr.³³ i ostaje u sastavu Rimskog carstva do 476, kada prelazi pod vlast Vizantije. Rimljani su sagradili Kotor (Agruvium, Acruvium), Vizantijci su ga utvrdili i on je odolio invaziji Slovena, a poslije razaranja Risna u VII vijeku postaje najvažniji grad i luka u Boki.³⁴ Bio je pod vlašću Vizantije do 1042. godine, kada se naziva Decatera, a u V vijeku je postao sjedište biskupije i imao katedralu. Njegovo stanovništvo je bilo romansko-vizantijsko, jezik latinski i imao je veliku autonomiju. Glavna aktivnost su bili pomorstvo i pomorska trgovina, a brodovi Kotora su 867. učestvovali u akcijama vizantijske flote protiv Arapa.³⁵ Kotor i Boka ulaze u sastav prve crnogorske države Duklje 1042. godine. Kotor je 1155. raspolagao sa dvije ratne galije,³⁶ a 1167. sklapa pomorski ugovor sa Omišom, a zatim sa drugim gradovima na Jadranu.³⁷ 1166. sagrađena je katedrala svetoga Tripuna, koji je postao zaštitnik grada.³⁸ Od XI vijeka, sa kraćim prekidima, Kotorska biskupija je do 1828. godine sufragana nadbiskupije i mitropolije Bari-Canosa (Italija), što doprinosi intenzivnoj ekonomskoj i kulturnoj saradnji sa Barijem. Oko 1185. Kotor i cijela Boka ulaze u sastav srednjovjekovne srpske države, čiji dio ostaju do 1371.³⁹ Tada Kotor postaje glavna luka Srbije, uživa izuzetno veliku autonomiju, širi teritoriju komune, a kotorski plemići i građani kontrolišu velikim dijelom spoljnu trgovinu Srbije sa Mediteranom i Evropom i ostvaruju veliki ekonomski i kulturni prosperitet. Kotorski plemići obavljaju veoma važne diplomatske i finansijske funkcije u službi vladara Srbije i zato oni i grad dobijaju velike privilegije. I Kotorska katolička biskupija širi svoju teritoriju u pravoslavnoj Srbiji,

³² N. Luković, *Boka Kotorska*, Cetinje, 1951; M. Milošević, „Istorijski tokovi na području zaliva“, *monografija Kotor*, Zagreb, 1970; M. Milošević, „Pomorstvo – izvor života na kamenu“, *Kotor* (monografija), Zagreb, 1970.

³³ J. Martinović, „Ilirska država, rasprava o hronologiji i etnogenezi“, *GPMK LIV*, 2006.

³⁴ J. Martinović, „Analiza izvora za ubikaciju Kotora“, *GPMK XIX*, Kotor, 1971.

³⁵ S. Mijušković, „Vojna organizacija Bratovštine kotorskih pomoraca“, *GPMK XX*, Kotor, 1972, str. 28.

³⁶ M. Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, str. 349.

³⁷ M. Čanak-Medić, Z. Čubrović, *Katedrala Svetog Tripuna u Kotoru*, Kotor, 2010.

³⁸ F. Sforza, *Bari e Kotor*, Bari, 1975.

³⁹ M. Milošević, „Istorijski tokovi na području zaliva“, *Kotor* (monografija), Zagreb, 1970, str. 72; I. Sindik *Komunalno uređenje Kotora: od druge polovine XII vijeka do početka XV stoljeća*, Beograd, 1950

kultura ostaje zapadna, a službeni jezik latinski. U tom periodu u Kotoru se postepeno nastanjuju Sloveni, uglavnom kao sluge, zanatlije i pripadnici građanskog staleža.⁴⁰ U Boki počinje širenje pravoslavlja i u zalivu je 1220. osnovana prva pravoslavna biskupija na teritoriji današnje Crne Gore. Poslije smrti zadnjeg srpskog cara Uroša V 1371. godine, Kotor se nalazi ugrožen od gospodara okolnih država, Zete, Hercegovine i Dubrovnika, a na Balkan prodiru i Turci. Zato prihvata protektorat mađarskog kralja Ludviga I od 1371. do 1384. godine, a od 1384. do 1391. bosanskog kralja Tvrtka I, koji je već ranije vladao zapadnim dijelom Boke i 1382. sagradio grad Herceg Novi. Od 1391. do 1420. Kotor je samostalni grad-republika.⁴¹ Kako su ga stalno ugrožavali susjedi, a Turci su sve dublje prodirali na Balkan i u Jadran, tražio je sedam puta zaštitu Mletačke republike, da bi ona to prihvatila 1420. godine i od tada do pada Republike 1797. bio je u njenom sastavu.⁴² Kada je zatim u sastav Mletačke republike ušla i cijela sadašnja obala Crne Gore (izuzev Herceg Novog i Risna) sa gradovima Barom, Ulcinjom i Budvom, ova pokrajina je nazvana Mletačkom Albanijom. Zapadni dio Boke sa gradovima Herceg Novim i Risnom je 1482. postao dio Osmanske imperije,⁴³ koja je 1571. zauzela i Ulcinj i Bar. Tako je područje Kotora, okruženo sa svih strana turskom teritorijom i izloženo stalnim napadima, bilo od vitalnog strateškog značaja za Veneciju, ali i za Evropu.⁴⁴

U srednjem vijeku se na području Boke ne pominju Hrvati, iako su oni svakako postojali. U XIII vijeku se u Kotoru prvi put pominju Sloveni, ali i Albanci, Vlasi, Grci i drugi,⁴⁵ a u XIV vijeku u gradu žive stanovnici drugih država i gradova, posebno Italijani, kao i oni iz dalmatinskih gradova i Dubrovnika, koji se bave trgovinom.⁴⁶ Prvi dokumenti u kome se u Kotoru pominju porodice Chervatin i Horvatinovich, (što eventualno indicira da se radilo o Hrvatima) su iz 1431. i 1436. godine,⁴⁷ a u toku XVI vijeka se pominju vojnici najamnici Hrvati u službi Venecije.

Kotorani i stanovnici okolnih naselja, Perasta, Prčanja, Dobrote i Stoliva, koji su u ovom periodu postali komune i važni pomorski centri, isticali su se pomorskom vještinom i hrabrošću u ratovima na kopnu, a posebno na moru, i od Venecije dobijaju brojne ekonomske privilegije, plemićke titule i odlikovanja. U toku ratova u XVII vijeku na mletačku teritoriju u Boki se naseljavaju ratnici (hajduci)⁴⁸ i izbjeglice iz Crne Gore i Hercegovine pravoslavne vjere, a poslije oslobođenja Herceg Novog i Risna od Turaka 1687. godine (u čemu su učestvovali flota i vojska Mletačke republike, Toskane, Papske države, Malteškog viteškog reda, Bokelji i odred Crnogoraca), etnički, kulturni i vjerski sastav Boke se radikalno promijenio i pravoslavni su postali većina u Boki.⁴⁹

⁴⁰ J. Martinović, *Socijalno-ekonomska struktura društva u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, Kotor, 2017.; G. Čulić, *Antroponimija Boke Kotorske*, Kotor, 1996.

⁴¹ P. Butorac, *Kotor za samovlade (1355–1420)*, Perast, 1999.

⁴² A. Dabinović, *Kotor pod Mletačkom republikom (1420–1797)*, Zagreb, 1934.; I. Božić, „Kotor poslije prihvatanja mletačke vlasti,“ *XII vijekova Bokeljske mornarice*, Beograd 1972; M. Milošević, *Pomorski trgovci, ratnici i mecene*, Beograd–Podgorica, 2003.

⁴³ P. Šerović, „Borbe sa Turcima oko Herceg Novog 1508, i 1493–1494. g.“, *Istorijski zapisi 1*, Cetinje, 1953, P. Kovačević, „Pomorstvo Herceg Novog,“ *Boka 1*, Herceg Novi, 1969.

⁴⁴ F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris, 1949, str. 93; M. Milošević, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od XV do XVIII vijeka*, Podgorica, 2008. str. 14–15.

⁴⁵ G. Čulić, *Antroponimija Boke Kotorske*, Kotor, 1996, str. 89–91.

⁴⁶ J. Martinović, „Trgovački odnosi Kotorana sa susjednim gradovima u prvoj polovini XIV vijeka,“ *GPMK LI*, Kotor, 2003, str. 11–182; J. Martinović, „Italijanski trgovci u Kotoru u prvoj polovini XIV vijeka,“ *GPMK LV–LVI*, Kotor, 2008.

⁴⁷ M. Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori na početku trećeg milenijuma, demografske i identitske karakteristike*, Kotor, 2014, str. 28–29.

⁴⁸ *Hajduci u Boki Kotorskoj 1648–1718*, Titograd, 1988.

⁴⁹ P. Butorac, *Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću*, Perast, 2000, str. 101–140; M. Milošević, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od XV do XVIII vijeka*, Podgorica, 2009, str. 72–79, 256–264, A. Sbutega, *Historija pomorstva Crne Gore u kontekstu jadranskog, mediteranskog i svjetskog pomorstva*, Kotor, 2018, str. 163–164.

Hrvati se ponovo pominju krajem XVII vijeka u zapisima ruskog diplomate P. A. Tolstoja, koji piše da u Perastu žive Hrvati, u okolnim naseljima Boke skoro oslobođenim od Turaka Srbi, a u zaleđu Crnogorci.⁵⁰

Prema popisu iz 1748. godine, na teritoriji Boke Kotorske bilo je ukupno 17.402 stanovnika, od kojih 10.113 pravoslavnih i 7.299 katolika.⁵¹ U to vrijeme još ne postoji savremeni nacionalni identitet, a katolici se ne mogu izjednačiti etnički sa Hrvatima. U Boki tada žive brojni Italijani, Albanci i drugi katolici koji nijesu Sloveni, a vjekovima su bili veoma brojni mješoviti brakovi katolika i pravoslavnih i pripadnika različitih etničkih skupina. Venecija se trudi da ima tolerantan odnos prema pravoslavcima, a postojalo je desetak crkva sa pravoslavnim i katoličkim oltarima, koje su zajednički koristile obje konfesije.⁵² Sve to, kao i zajedničko slovensko porijeklo, jezik, sličnosti u odijevanju i običajima, čini da se pripadnici različitih konfesija i etničkih grupa naviknu na zajednički život.⁵³ U tom periodu se i zaliv naziva Boka Kotorska (Bocche di Cattaro), tako da se njegovi stanovnici nazivaju Bokeljima, bez obzira na etničku i vjersku pripadnost.

Službeni jezik u ovom periodu je italijanski, u Katoličkoj crkvi latinski, dok se nezvanično upotrebljavao i narodni jezik, koji se naziva „slavjanski“, „slovenski“ i „ilirski“, ponekad srpski, a vrlo rijetko hrvatski.⁵⁴ Do XVI vijeka u Boki, prvenstveno u Kotoru, se razvija humanistička i renesansa književnost na latinskom i italijanskom jeziku, koja slijedi prije svega latinske klasike i italijanske pisce, a u toku XVII i XVIII vijeka pisci iz Boke i dalje pišu najviše na italijanskom, rjeđe na latinskom, ponekad na francuskom, a sve više na narodnom jeziku (koji se naziva ilirskim, slovenskim, našim jezikom, ponekada srpskim, a rijetko hrvatskim).⁵⁵

Tako se i bratovština sv. Đorđa i Tripuna u Veneciji, osnovna polovinom XV vijeka, koja je okupljala Južne Slovene katolike sa područja Zapadnog Balkana, prije svega sa obale istočnog Jadrana, naziva „Scuola santi Giorgio e Trifone degli Schiavoni“ (ili Dalmati), što nije označavalo samo Hrvate već Slovene i Dalmatince, iako su Hrvati činili znatan dio članova.⁵⁶ U njoj su bili posebno brojni Bokelji, o čemu svjedoči i njeno ime: dok je kult svetog Đorđa bio raširen na cijeloj obali Istočnog Jadrana, kult svetoga Tripuna je postojao samo u Boki, a nije postojao u drugim dijelovima Dalmacije.⁵⁷ U periodu Mletačke vladavine bio je intenzivan proces iseljavanja iz Boke u Veneciju, gdje su Kotorani činili najveću skupinu od svih useljenika sa obale istočnog Jadrana.⁵⁸

U Rimu su u isto vrijeme osnovani crkva i zavod Svetoga Jeronima, koji je okupljao isto tako katolički kler i vjernike sa Istočnog Jadrana, uključujući i one iz Kotorske biskupije i Barske nadbiskupije. I on se nazivao Ilirskim ili slovenskim, (San Girolamo degli Illirici ili San Girolamo

⁵⁰ P. Kovačević, „Učešće Bokelja u razvoju ruske mornarice“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Kotor, 2013, str. 85.

⁵¹ M. Milošević, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od XV do XVIII vijeka*, Podgorica, 2009, str. 260–262.

⁵² G. Stanojević, „Nekoliko statističkih podataka o Boki Kotorskoj iz sredine XVIII stoljeća“, *Spomenik SANU*, sv. 105, Beograd, 1956. str. 30–32.

⁵³ G. Brajković, M. Milošević, *Proza baroka*, Titograd, 1979, str. 22.

⁵⁴ M. Milošević, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od XV do XVIII vijeka*, Podgorica, 2009, str. 276–280.

⁵⁵ M. Pantić, M., *Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske od XVI do XVIII veka*, Beograd, 1990; G. Brajković, M. Milošević, *Proza baroka*, Titograd, 1979; G. Brajković, M. Milošević, *Poezija baroka*, Titograd, 1976.

⁵⁶ N. Luković, „Bratovština bokeljskih pomoraca sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima“, *GPMK VI*, Kotor, 1957.

⁵⁷ T. Vallery, A. Sigovini, „Le Bocche di Cattaro e la Scuola dalmata di Venezia. I legami fra la città di San Marco ed i Bocchesi“, *Međunarodni naučni skup Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice, Zbornik radova*, Kotor, 2010, str. 44.

⁵⁸ L. Čoralić, „Kotorski iseljenici u mletačkim bratovštinama kroz prošlost“, *Međunarodni naučni skup Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice, Zbornik radova*, Kotor, 2010, str. 55–94.

degli Schiavoni), a ne hrvatskim, a dobio je naziv „Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima“ tek 1971. godine.⁵⁹

U toku mletačke vladavine, a pogotovo u XVII i XVIII vijeku, Boka je bila intenzivno povezana sa kontinentalnim zaleđem Crne Gore, u ekonomskom, vojnom, vjerskom i kulturnom smislu. Najvažniji izvozni proizvodi bokeljskih pomorskih trgovaca su bili su proizvodi iz Crne Gore,⁶⁰ a crnogorski mitropoliti su od 1718. godine imali jurisdikciju nad pravoslavnim vjernicima Boke.

Od kraja XVII vijeka se intenziviraju veze Boke sa Rusijom; mnogi bokeljski pomorci odlaze u Rusiju i imaju značajnu ulogu razvoju ruske ratne flote, neki od njih kao istaknuti admirali.⁶¹

U Boki se dinamično razvijaju pomorstvo i pomorska trgovina, posebno u XVIII vijeku, i krajem toga vijeka u zalivu postoji preko 300 velikih jedrenjaka i nekoliko stotina manjih, kao i oko 3.500 pomoraca.⁶² Boka je tada bila najznačajniji pomorski centar na Jadranu. Značajan broj brodovlasnika i pomoraca su bili pravoslavni sa područja Herceg Novog i Risna.⁶³ Veliki prihodi od pomorstva se ulažu u kulturu i umjetnost. U vrijeme 377 godina mletačke vladavine u Boki su sagrađene najvažnije građevine, crkve, palate, utvrđenja, naselja i iz toga perioda je najveći dio materijalnih i nematerijalnih kulturnih dobara i formira se specifična kultura i mentalitet Boke i Bokelja.⁶⁴

Poslije pada Republike Venecije 1797. Boka je ušla u sastav Austrije i 1805. je u njoj bilo 396 velikih jedrenjaka, 290 manjih, 3.629 pomoraca i 239 kapetana.⁶⁵ Poslije kratke vladavine Rusije (1806–1807) bila je okupirana od strane Francuza i postala dio Napoleonovih Ilirskih provincija koje su obuhvatale Dalmaciju, dio kontinentalne Hrvatske i dio Slovenije.⁶⁶ U tom periodu se pod uticajem francuskih ideja počinje razvijati nacionalna svijet u ovom prostoru u formi ilirizma, koji je bio djelimično uzor za buduću Jugoslaviju.⁶⁷ U vrijeme francuske vladavine najveći dio bokeljskih brodova je propao.

Poslije pobune protiv Francuza, u kojoj su, uz pomoć engleske flote, učestvovali Crnogorci i Bokelji, 1813. proglašeno je ujedinjenje Boke i Crne Gore.⁶⁸ No, odlukom velikih sila Boka je polovinom 1814. pripala Austriji i ostala u njenom sastavu do 1918. Krajem XIX vijeka u Boki je bila osnovana velika vojno-pomorska baza.⁶⁹ Do sredine XIX vijeka pomorstvo se oporavilo od gubitaka u toku Napoleonovih ratova i 1853. flota je imala 121 jedrenjak duge plovidbe, (od kojih su mnogi pripadali pravoslavnim Srbima), koja je zbog konkurencije parobroda propada krajem vijeka.⁷⁰ Zato se mnogi Bokelji sele u druge krajeve, prije svega u Trst, a zatim u Rusiju, Italiju, Evropu, Ameriku, te na teritoriju sadašnje Hrvatske, ne samo katolici i Hrvati, već i pravoslavni

⁵⁹ R. Perić (a cura di), *Chiesa Sistina (1589–1989)*, Roma, 1989.

⁶⁰ M. Milošević, „Pomorstvo – izvor života na kamenu“, *Kotor* (monografija), Zagreb, 1970, str. 70.

⁶¹ P. Kovačević, „Učešće Bokelja u razvoju ruske mornarice“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice 809–2009*, Kotor, 2013; S. Mijušković, „Učešće Bokelja u ruskoj floti na Mediteranu (1769–1774)“, *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Beograd, 1972.

⁶² F. Viscovich, *Storia di Perasto*, Trieste, 1898, str. 233; P. Putorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast, 1999, str. 73.

⁶³ P. Palavršić, *Kapetani i jedrenjaci Herceg Novog*, Herceg Novi, 2018.

⁶⁴ J. Martinović, *Ostavština Venecije u Crnoj Gori*, Kotor, 2018.

⁶⁵ I. Zloković, „Bokeljsko pomorstvo u Napoleonovo doba“, *Pomorski zbornik II*, Zagreb, 1962, str. 1832.

⁶⁶ P. Pisani, *La Dalmatie de 1797 a 1815*, Paris, 1893, 1962; P. Butorac, *Boka Kotorska nakon pada Mletačke republike do Bečkog kongresa*, Zagreb, 1938.

⁶⁷ J. Plumyene, *Le nazioni romantiche: Storia del nazionalismo nel XIX secolo*, Firenze, 1982, str. 161.

⁶⁸ *Ujedinjenje Crne Gore i Boke Kotorske 1813–1814*, Titograd, 1991.

⁶⁹ R. Pavičević, *Werk-Austrougarske tvrđave u Crnoj Gori*, Herceg Novi, 2012.

⁷⁰ J. Martinović, „Nastajanje bokeljskih jedrenjaka“, *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Zagreb, 1972.

Srbi i drugi. U XIX vijeku se u Boki ukrštaju interesi Austrije, Italije, Srbije, Crne Gore i drugih, i pod njihovim uticajem se formiraju različiti nacionalni pokreti i identiteti, u čemu su imali ulogu etnički, vjerski, lingvistički, kulturni i politički faktori.

I pored toga, konsoliduje se osjećaj lokalne pripadnosti Boki, bez obzira na vjerski i nacionalni identitet, pa se njeni stanovnici identifikuju kao Bokelji (Bokezi). Na Prčanju je 13. juna 1848. godine, kada su revolucionarna zbivanja zahvatila Austriju, pa i Boku, održana skupština 400 predstavnika svih bokeljskih opština. Oni su odlučivali o odgovoru na pismo Hrvatskog sabora, koji im se obraća sa zahtjevom da podrže ujedinjenje Dalmacije (čiji je Boka bila administrativni dio) sa Hrvatskom i Slavonijom, od kojih je bila odvojena politički i administrativno u okviru Austrije. Oni odgovaraju pismom na ćirilici: „Naipervo i naisvetia naša dužnost ta e javiti pred svietom da mi Dalmatinci niesmo no Bokezi (...). Bez sumnje kad bi nastoeći dogođaji do toga koračali da se države slaveno-srpske toest jugoslavenske u edno saedine pod štitom ćesariskiem, bez upliva tuđe narodnosti kao na primier talijanske, mađarske, njemačke i tako dalje, bez sumnje Bokokotorska protivna biti neće da se želja Vaša ispuni što se saedinjenja našeg tiče.

Ali današnja obstojateljstva, a navlastito ono što ste Vi Ugarskoj Kruni podložni, ne dopuštaju da mi za to saedinjenje žrtvuejmo nezavisnost naše narodnosti, koja e nama pripoznata u novom ustavu Carstva Austrinskoga.

Kad svaka jugoslavenska država pravilnim putem postane samostalna bez tuđeg upliva, kad se zbude ono što svi želimo toest osnova slavenskog carstva pod carskim štitom, kad naiposle ednaka prava budu slobodna među rečenim državama ugovorena i postavljena, okružie bokokotorsko od svoje strane radosno će sebe u tome savezu pripisati.“⁷¹

Iz ovog perioda nema popisa po etničko-nacionalnom sastavu, već po vjerskom i jezičkom. Velika većina pravoslavnih Bokelja se deklarišu kao Srbi, a većina katolika kao Hrvati, iako među katolicima ima dosta Italijana, Njemaca, Mađara, Slovaka, Čeha, i drugih, uključujući i Srbe. U Boki je, kao i u Dubrovniku,⁷² postojala jedna grupa Srba katolika. Često su članovi istih katoličkih porodica uzimali različite nacionalne identitete, hrvatski, italijanski, srpski. Zato nije moguće potpuno identifikovati Hrvate sa katolicima u ovom periodu. U isto vrijeme, pored hrvatskih, srpskih i italijanskih, u Boki su imale znatnog odjeka jugoslovenske ideje koje promoviše hrvatski katolički biskup i politički lider Josip Juraj Strossmayer, a koje prihvataju mnogi Bokelji, većinom katolici. Zagovornici jugoslovenskih ideja su bili brojni među klerom Kotorske biskupije, a biskup Franjo Uccellini Tice je 1910. preveo Danteovu Divinu komediju i posvetio je „slozi i ljubavi Hrvata i Srba, jednokrvne istojezične braće.“

U XIX vijeku jezik je bio važan element stvaranja nacionalnih identiteta. Tako se u prvoj polovini XIX vijeka u Hrvatskoj javlja ilirski pokret koji Južne Slovence naziva Ilirima, a jezik ilirskim. U Beču su 1850. najvažniji hrvatski i srpski lingvisti sklopili sporazum o jeziku u cilju približavanja hrvatskog i srpskog jezika, koji se kasnije često naziva slavenski, hrvatsko-srpski ili srpsko-hrvatski. Službeni jezik u Dalmaciji i Boki je bio italijanski, a zadnjih decenija XIX vijeka počinje uvođenje srpsko-hrvatskog. Na sjednici Opštinskog vijeća u Kotoru 7. avgusta 1866. godine raspravljalo se o tome kako da se zvanično nazove jezik stanovništva Boke, pa su predloženi nazivi slaveno-dalmatinski, srpsko-dalmatinski i ilirski jezik.⁷³

⁷¹ N. Luković, *Prčanj* (reprint izdanja iz 1937), Kotor 2010, str. 74–75.

⁷² I. Banac, „Vjersko pravilo i dubrovačka iznimka: Geneza dubrovačkog kruga ‘srba katolika’“, *Dubrovnik*, 1990, br. 1–2.

⁷³ Fond Istorijskog arhiva u Kotoru, Opština Kotor XXXI–379.

U Gimnaziji u Kotoru se uvodi obavezna (ranije je bila neobavezna) nastava srpsko-hrvatskog jezika 1872. godine,⁷⁴ a u Pomorskoj školi u Kotoru 1879. godine.⁷⁵ Prilikom posjete cara Franja Josipa Gimnaziji u Kotoru, 3. maja 1875. godine, pozdravila su ga tri učenika na njemačkom, srpsko-hrvatskom i italijanskom jeziku.⁷⁶

Prema popisu stanovništva iz 1890. godine na području Boke je bilo 22.794 pravoslavni, 11.825 katolika i drugih 188, od kojih su se služili srpsko-hrvatskim jezikom 29.599, italijanskim 969, njemačkim 602 i 2.359 drugim jezicima.⁷⁷

Austrija se, kao ranije i Mletačka republika, trudila da održi ravnotežu između raznih nacionalnosti i religija u interesu političke stabilnosti, pa je u Kotoru osnovana, pored Katoličke, i Pravoslavna biskupija (eparhija).

I u toku austrijske vladavine Boka je bila intenzivno povezana sa susjednom Crnom Gorom, u ekonomskom, vjerskom i kulturnom smislu, i bila je njena najvažnija veza sa Mediteranom i Evropom.

Početak XX vijeka Boka je imala dominantne karakteristike mletačkog nasljeđa i srednjoevropskog (austrijskog) kulturnog uticaja, kao i uticaja istočne (pravoslavne) kulture, ali „u okviru velikih civilizacijskih i državnih projekata, nije ni najmanje gubila svoj lokalni kolorit, svoju posebnost i svoja civilizacijska svojstva.“⁷⁸

Boka je 1918. godine ušla u sastav Kraljevine Jugoslavije (do 1929. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) i bila je dio oblasti, a od 1929. banovine Zete, zajedno sa ostalom teritorijom današnje Crne Gore. U Boki su 1931. pravoslavni činili 64,6% stanovništva a katolici 35,4%. Okupirana od Italijana 1941, a zatim od Njemaca, oslobođena je od strane jugoslovenskih partizana krajem 1944. i 1945. je postala dio Republike Crne Gore, u kontekstu Socijalističke federativne republike Jugoslavije. U tom periodu je intenzivno razvijano pomorstvo i u Kotoru su osnovani Pomorski muzej, Pomorski fakultet i brodarsko preduzeće „Jugooceanija“ (koja je 1988. godine imala 26 prekookeanskih brodova sa 812.467 tona).⁷⁹ Jaki zemljotres je 15. aprila 1979. pogodio Boku i izazvao velike ljudske i materijalne gubitke, naročito pogodivši kulturno-umjetničke spomenike, a iste godine Kotor i njegovo područje su upisani na Listu svjetske materijalne kulturne baštine UNESCO-a. Zahvaljujući solidarnosti i pomoći Jugoslavije, a poslije njenog raspada Crne Gore, kulturni spomenici su uspješno rekonstruisani. Poslije 2006. godine, kada je Boka ostala dio suverene i nezavisne Crne Gore, došlo je do dinamičnog razvoja turizma, a posebno nautičkog turizma i dolazaka brodova za kružna putovanja, i ona predstavlja najrazvijeniji dio države.

Ovako duga i kompleksna istorija je ostavila duboke trgove u materijalnoj i nematerijalnoj kulturi, mentalitetu, vjerskom i nacionalnom sastavu i Boka je primjer mirnog suživota vjera, kultura i naroda. Boka nije nikad u toku cijele istorije bila sastavni dio države Hrvatske, kako se navodi u pismima, ni one u srednjem vijeku, koja je izgubila nezavisnost 1102. godine, ni naci-fašističke

⁷⁴ *Prvi program C.K. Realnog i Velikog, Gimnazija u Kotoru za školsku godinu 1872–73.* Dubrovnik 1873.

⁷⁵ V. Boljević-Vuleković, „Pomorska škola u Kotoru,“ *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Beograd, 1972, str. 191.

⁷⁶ *Treći godišnji izvještaj C.K. Realnog i Velikog, Gimnazija u Kotoru za školsku godinu 1875-76.* Dubrovnik 1876. str. 56.

⁷⁷ M. Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori na početku trećeg milenijuma, demografske i identitske karakteristike*, Kotor, 2014.

⁷⁸ B. Sbutega, *Kurosavin nemir svijeta*, Beograd, 2007, str. 254.

⁷⁹ I. Radović, „Jugooceanija nastavila slavnu tradiciju bokeljskog pomorstva“, *Dvanest vjekova Bokeljske mornarice 809–2009*, Kotor, 2013, str. 166.

Nezavisne države Hrvatske u toku drugog svjetskog rata (1941–1945), niti Republike Hrvatske u okviru socijalističke Jugoslavije.

Kotor je u periodu 1371–1384. bio pod protektoratom Ludviga I, kralja Mađarske, koji je bio i hrvatski kralj; srednjovjekovna kraljevina Hrvatska je izgubila nezavisnost 1102. godine i bila je u sastavu kraljevine Mađarske, čiji su kraljevi nosili i krunu Hrvatske, u okviru koje je imala izvjesnu autonomiju, da bi od 1527. priznala vlast Austrije. Dio sadašnje Republike Hrvatske je bio osvojen od Osmanske imperije, a drugi dio je bio u sastavu Mletačke republike. Od 1814. godine cijela teritorija sadašnje Hrvatske je bila do 1918. u sastavu Austrije, odnosno Austrougarske. Istina je da je Boka u dugim istorijskim periodima bila u sastavu nekih država koje su vladale cijelom teritorijom ili dijelovima sadašnje Hrvatske; Rim, Vizantija, Mletačka republika, Francuska, Austrija, a zatim Jugoslavija. Tako su veze Boke sa Hrvatskom, posebno sa Dalmacijom i Dubrovnikom, bile veoma intenzivne, kao i veze sa drugim dijelovima Jadrana, Evrope i Mediterana, posebno sa Italijom, što je imalo velikog uticaja na njenu kulturu, umjetnost i mentalitet.

Nije tačno, kako se navodi u pismima, da Boka nije nikada do 1945. godine bila u sastavu Crne Gore. Ona je dijelila političku, kulturnu i vjersku sudbinu teritorije sadašnje Crne Gore sve do 1360. godine, a i kasnije, u vrijeme mletačke i austrijske vladavine, njene ekonomske, kulturne, vjerske, vojne i političke veze sa ostatkom Crnom Gorom su bile veoma intenzivne. Od 1918. Boka je uvijek bila politički integrisana sa Crnom Gorom u okviru Zetske oblasti i banovine (1918–1941), Republike Crne Gore u Socijalističkoj Jugoslaviji i od 2006. sa nezavisnom Crnom Gorom.

Neosporno je da je Boka najviše od svih dijelova sadašnje Crne Gore bila tokom cijele svoje istorije povezana sa Evropom i svijetom, zahvaljujući svome pomorstvu, dakle i Bokeljskoj mornarici, a bila je uvijek i veza ostalog dijela Crne Gore sa Evropom i svijetom.

6. Bokeljska mornarica je, prema tradiciji i prema nekim istoričarima,⁸⁰ osnovana 13. januara 809. godine, kada su relikvije svetoga Tripuna, kršćanskog mučenika iz III vijeka iz Male Azije, jednim venecijanskim brodom donesene iz Carigrada u Kotor. Tada je Kotor bio pod vladavinom Vizantije, imao je latinsko i vizantijsko stanovništvo i u njemu, koliko je poznato, nije bilo Slovena, dakle ni Hrvata. Nije, dakle, istinita tvrdnja, koja se navodi u pismima, da su tada Bokeljsku mornaricu osnovali Hrvati. Istoričari smatraju da je u periodu do XIV vijeka, u kome nemamo sačuvanih dokumenata o Mornarici, postojala organizacija pomoraca u Kotoru, budući da je grad imao razvijeno pomorstvo i ratnu flotu.⁸¹ Prvi dokument o postojanju Mornarice (koja se naziva „Pia sodalitas naviculatorum Catharensium“ (Pobožno udruženje kotorskih pomoraca) je iz 1353. godine, kada je Kotor bio dio Srpskog carstva i najvažniji grad i luka u carstvu. On svjedoči da je to bila bratovština (sodalitas, fraternitas, confraternitas, schola, scola, fratillia, fraternità, confraternita, frataglia, itd.) kakve su postojale u drugim gradovima mediteranske Evrope, slične *gildama* i *hansama* u Sjevernoj Evropi.⁸² Bratovštine su okupljale osobe istog zanimanja i štatile njihove interese, a istovremeno su bile vjerske organizacije. U srednjovjekovnom Kotoru su

⁸⁰ G. Gelcich, *Storia documentata della marinarezza bocchese*, Ragusa, 1889; A. Dabinović, „Može li se govoriti o kontinuitetu Kotorske Mornarice od 809. do danas?“, *GPMK VIII*, Kotor, 1957.

⁸¹ M. Milošević, „12 skica za 12 vjekova Bokeljske mornarice“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, Kotor, 2010, str. 12; A. Dabinović, *Kotor pod mletačkom republikom (1420–1797)*, Zagreb, 1934, str. 121–122; P. Šerović, „Bokeljska mornarica“, *Pomorski zbornik*, Zagreb, 1962, str. 1848.

⁸² Z. Novak, „Značaj i uloga bratovštine pomoraca Sv. Nikole od Sdorija u srednjovjekovnom splitskom društvu“, *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Kotor, 2010, str. 118; I. Benyovsky, „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima“, *Croatia christiana periodica*, 41, 1998, str. 147.

postojale brojne bratovštine raznih zanata, od kojih je bratovština pomoraca bila najvažnija jer je pomorstvo bila najvažnija privredna aktivnost. Ona je jedina imala svoju crkvu, posvećenu svetom Nikoli, zaštitniku pomoraca, o čemu svjedoči ovaj dokument.⁸³ Iz perioda srpske vladavine potiče i sadašnji grb grada Kotora, koji je postao kasnije i grb Bokeljske mornarice, na kojem se u gornjem dijelu štita nalaze lik svetog Tripuna, zaštitnika grada, i kamena kula, a na donjem dijelu lik lava.⁸⁴

Sljedeći dokument je iz 1453. godine, iz vremena mletačke vladavine Kotorom, koji se opet odnosi na crkvu svetog Nikole koju ima bratovština. Prvi sačuvani statut (a postoje brojne indicije da je bratovština i ranije imala statute koji nijesu sačuvani), je iz 1463. godine. Statut je napisan na italijanskom jeziku, osim naslovne strane na latinskom „Liber Fraternitatis divi Nicolai marinariorum de Catharo“ (Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru). Iz njega, kao i iz kasnijih brojnih sačuvanih dokumenata iz kojih možemo kontinuirano pratiti njenu istoriju, jasno se vidi da je ona, pored vjerske, imala brojne druge funkcije: obezbjeđivanje interesa pomoraca, brodovlasnika i pomorskih trgovaca (neko vrijeme i brodograditelja), njihovu uzajamnu pomoć, prenošenje pomorskih znanja i vještina, otkup pomoraca zarobljenih od gusara, organizovanje sanitarne službe, prenos državne pošte brodovima između Kotora i Venecije itd.⁸⁵ U toku XV vijeka, kada Kotor ima ratne galije koje čuvaju zaliv i Jadran i učestvuju u operacijama mletačke flote na Mediteranu,⁸⁶ bratovština pomoraca dobija vojne funkcije da opremi posadom galije i druge ratne brodove i učestvuje u vojnim operacijama na moru, a na njenom čelu je admiral koji je istovremeno lučki kapetan. Prvi admiral je bio Alegreto Nigro (1493), koji je istovremeno bio i lučki kapetan.⁸⁷ Mornarica učestvuje u brojnim pomorskim bitkama i operacijama mletačke flote protiv osmanske flote i gusara, ističući se izuzetnom efikasnošću i hrabrošću. Tako je kotorska galija „Sveti Tripun“ učestvovala u sastavu kršćanske flote u čuvenoj bici protiv osmanske flote kod Lepanta 1571. godine, gdje su cijela njena posada i komandant poginuli, herojski se boreći.⁸⁸ Zato je bratovština dobijala mnoge privilegije od mletačke vlade. Organizovala je svečanosti svetog Tripuna i tom prilikom je preuzimala vlast u Kotoru nekoliko dana, te imala pravo da pomiluje osuđenike i oslobađa zatvorenike. Najvažnije su bile ekonomske privilegije, koje su doprinosile da se razvija pomorstvo i pomorska trgovina, nad kojima je, prema odredbi iz 1631, imala monopol jer niko nije mogao da se njima bavi ko nije bio njen član, osim stanovnika Perasta koji su od 1580. imali svoju bratovštinu pomoraca.⁸⁹ Poslije oslobođenja dijela zaliva Boke koji je bio ranije pod turskom vlašću (Herceg Novi i Risan) 1687. godine, vlast Mornarice se proširila na cijeli zaliv. U pismima se insistira da su u ovom periodu Mornaricu činili dominantno Hrvati, za što nema apsolutno nikakvih dokaza. Ni u jednom dokumentu Mornarice iz tog perioda nema pomena Hrvata, niti etičkog sastava Mornarice. U toku XVII i XVIII vijeka ona se sve češće naziva Kotorska mornarica (Marinarezza di Cattaro). Nije sporno da je ona bila katolička bratovština i da su veliku većinu članova činili katolici, iako je bilo i pravoslavni. Poslije propasti Venecije 1797, u toku prve austrijske vladavine ona gubi vojne funkcije, iako zadržava vojnu organizaciju. U toku francuske vladavine (1807–1813) Mornarica je bila ukinuta, a njena crkva oduzeta. Nakratko je bila obnovljena u periodu ujedinjenja Boke sa Crnom Gorom 1813–1814. Austrija je zabranila njen rad do 1833, kada je bila obnovljena. Zbog učešća njenih članova u

⁸³ S. Mijušković, „Bokeljska mornarica“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice*, Kotor, 2013, str. 59–61.

⁸⁴ L. Kampe, „O grbu grada Kotora“, *GPMK LIX–LX*, Kotor 2013–2017, str. 133–143.

⁸⁵ M. Milošević, J. Antović, J. (priređivači), *Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru iz 1463, sa alegatima do 1807*, Kotor, 2009.

⁸⁶ A. Dabinović, *Kotor pod Mletačkom republikom (1420–1797)*, Zagreb, 1934, str. 120.

⁸⁷ S. Mijušković, „Kotorski admirali“, *GPMK XV*, Kotor, 1967.

⁸⁸ M. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, str. 308–309.

⁸⁹ P. Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast, 1999, str. 75.

revolucionarnim događajima bila je 1848. ponovo ukinuta. Obnovljena je 1859. godine zalaganjem kotorskog biskupa Marka Kalođere i kapetana i pjesnika Pava Kamenarovića, Srbina katolika. Austrijski nadvojvoda Albrecht Friedrich Rudolf Dominik von Habsburg-Teschen je 1872. godine poklonio Mornarici zastavu sa trakom na kojoj je pisalo „Fides et Honor“ (Vjera i Čast), što će biti usvojeno kao geslo Mornarice novim statutom iz 1873. godine, kojim je usvojeno i novo ime „Corpo nobile della Marinarezza bochese“ (Plemenito tijelo Bokeljske mornarice.) U to vrijeme njeni članovi su bili i katolici i pravoslavni, a pravoslavni su vršili i najvažnije funkcije.⁹⁰ Tako je Niko Ognjenović, pravoslavni Srbin, bio admiral 1833–1836. Tada dolazi do formiranja nacionalnih identiteta, što izaziva napetosti, u čemu su učestvovali i Pravoslavna i Katolička crkva. Pravoslavni članovi 1860. godine traže da Mornarica, pored učešća na proslavi svetog Tripuna, učestvuje i na proslavi pravoslavnog Trojičin dana, što rukovodstvo odbija jer to nije bilo predviđeno Statutom. Tada oko 40 članova Mornarice, Srba pravoslavne vjere, napušta Mornaricu i osniva Srpsku narodnu gardu, koja ima skoro iste uniforme i gaji iste tradicije, ali sad povezane sa pravoslavnom crkvom.⁹¹ Međutim, u sastavu Mornarice su ostali Srbi katoličke vjere. Ova podjela traje do kraja prvog svjetskog rata, kada je Mornarica postala jedinstvena sa članovima raznih konfesija i nacionalnosti.

Statut iz 1873. godine je napisan na italijanskom jeziku, kao i onaj iz 1463, a italijanski je sve do posljednjih decenija XIX vijeka bio službeni jezik u Mornarici, iako se krajem vijeka počinje koristiti i narodni jezik (koji se različito naziva: srpsko-hrvatski, hrvatski, srpski, ilirski, slavenski itd.), a tek 1913. je Pravilnik Mornarice napisan na hrvatskom jeziku. Bilo je predviđeno da Statut, kako u njemu piše, bude preveden na dva jezika, ali to nije urađeno. Iz ovog Statuta se jasno vidi da Mornarica nije više, kao ranije, vjerska bratovština, iako je povezana sa katoličkom Kotskom biskupijom i učestvuje na svečanostima svetog Tripuna. Pored toga, Statut predviđa da Mornarica može nastupati u dočeku cara ili članova carske porodice, tako da je učestvovala u dočeku cara Franja Josipa u Kotoru 1875. godine, kao i prilikom proslave 60 godina do njegovog krunisanja u Beču 1908. godine. To je bio prvi put da odred Mornarice nastupa van Boke Kotske.⁹² Statut (član 6) predviđa da članovi mogu biti samo stanovnici Boke i članovi njihovih porodica, a u izuzetnim slučajevima i austrijski državljani nastanjeni u Boki. Članovi više nijesu samo pomorci već pripadnici svih zanimanja i Mornarica dobija memorijalni karakter; no i dalje su većina njenih članova pomorci ili pomorski stučnjaci. I admirali su, od 1878. do 1935, istaknuti pomorski kapetani, pomorski stučnjaci i brodovlasnici. Statut ne pominje Hrvate i Hrvatsku, a u njemu piše da je Mornarica „dobila najbolje privilegije od Kotske republike, kraljeva Srbije i Mletačke republike, što joj je omogućilo brzi uspon, tako da je od sebe stvorila najinteresantniji spomenik Kotora i Boke.“

Krajem XIX vijeka Mornarica je imala oko 300 članova, a oko je 150 učestvovalo na proslavi svetog Tripuna u Kotoru.⁹³

Dakle, nije tačna tvrdnja iz pisama da Bokeljska mornarica postoji na teritoriji današnje Hrvatske od kada su Bokelji, koji su se krajem XIX vijeka iselili u Split i druge gradove Hrvatske, počeli da obilježavaju Dan svetog Tripuna, oblače bokeljsku nošnju i gaje svoje tradicije. Iz Statuta i drugih dokumenta Mornarice se jasno vidi da ona nije imala podružnice i nije postojala izvan Boke.

⁹⁰ P. Šerović, „Bokeljska mornarica“, *Pomorski zbornik II*, Zagreb, 1962, str. 1854.

⁹¹ A. Sbutega, *Historija pomorstva Crne Gore u kontekstu jadranskog, mediteranskog i svjetskog pomorstva*, Kotor, 2018, str. 308.

⁹² S. Mijušković, *Kotska mornarica*, Podgorica, 1994, str. 258; A. Sbutega, *Historija pomorstva Crne Gore u kontekstu jadranskog, mediteranskog i svjetskog pomorstva*, Kotor, 2018, str. 311.

⁹³ J. Parall, *Bokeljska mornarica i Tripundan*, Kotor, 1899, str. 27.

Uprkos napetostima u toku stvaranja nacionalnih identiteta, u svečanostima svetoga Tripuna, koji je, kao i sveti Nikola, zajednički svetac pravoslavnih i katolika, su uvijek učestvovali svi stanovnici Kotora i Boke, katolici, pravoslavni, Hrvati, Srbi i drugi. Tako iz ovoga vremena potiče ekumenski običaj, koji se zadržao do danas, da 2. februara, uoči glavne svečanosti svetoga Tripuna 3. februara, u katedrali svetoga Tripuna u Kotoru, ugledni građani pravoslavne i katoličke konfesije zajednički učestvuju u obredu kađenja relikvija sveca.

Statut iz 1873. godine je važio do 1934, kad je Mornarica reformisana i donesen je novi statut, na inicijativu Rudolfa Giunia (admirala 1938–1959)⁹⁴ i Ćira Kamenarovića. Oni su obojica bili zagovornici jugoslovenskih, a ne hrvatskih nacionalnih ideja, i imali su značajnu ulogu u stvaranju Jugoslavije. Kamenarović je bio sekretar ministarstva finansija i ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Crne Gore, a u toku prvog svjetskog rata se borio u sastavu crnogorske vojske i bio član Jugoslovenskog odbora u Londonu.⁹⁵ Pored memorijalnog karaktera, novi statut predviđa i socijalno-humanitarne djelatnosti, kao i akcije za unapređenju pomorstva, a u Kotoru je osnovana Stalna muzejska zbirka Bokeljske mornarice, koja će 1952. godine prerasti u Pomorski muzej. Mornarica postoji samo na teritoriji Boke, njeni članovi su pripadnici raznih vjera i nacija, a može nastupati samo u Boki, prigodom proslave svetog Tripuna, dolaska kralja i članova kraljevske porodice i u nekim vanrednim prilikama. Za admiral je 1935. izabran prof. dr Karlo Radoničić, koji se školovao u Trstu, Kotoru i Beču, a tada je bio profesor Univerziteta u Zagrebu,⁹⁶ a 1938. admiral je postao Rudolf Giunio. Ovaj statut nije predviđao postojanje podružnica izvan Boke, tako da udruženja Bokelja koja su osnovana u Zagrebu, Beogradu i u drugim gradovima Jugoslavije, nijesu bila sastavni dijelovi Bokeljske mornarice, kako se netačno tvrdi u pismima.

U toku okupacije od strane Italijana i Njemaca 1941–1944. Mornarica je bila ukinuta jer nije pristala na saradnju sa okupatorom, a admiral Giunio je bio interniran u Italiji. Oko 150 članova Mornarice se pridružilo partizanskom pokretu otpora, 70 ih je bilo u koncentracionim logorima, italijanskim i njemačkim zatvorima, dok su mnogi plovili na savezničkim brodovima. Mnogi su izgubili život u ratu, a jedan od njih, Mašo Brguljan, je proglašen narodnim herojem Jugoslavije.⁹⁷

Mornarica je obnovljena 1945. godine i do 1947. je nastavila da učestvuje u proslavi svetog Tripuna, kada je to komunistička vlast zabranila. Admiral Giunio se tome suprostavio i ponudio ostavku, koja nije prihvaćena, pa je on ostao formalno admiral sve do smrti, 1959. godine. Mornarica je reformisana 1964, kada je donesen novi statut, a za admiral je izabran dr Vladislav Brajković. On se školovao u Kotoru, Beogradu i Francuskoj, a tada je bio profesor na Sveučilištu u Zagrebu i akademik.⁹⁸ Ovim statutom glavni ciljevi Mornarice su: „1. da njeguje svijetle tradicije našeg pomorstva i slavnu istoriju Bokeljske mornarice; 2. da čuva i unapređuje bratstvo i jedinstvo Jugoslavije i da učvršćuje tekovine stvorene kroz Narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju, budući da se u svojoj dugoj istoriji temeljila na idejama bratstva i jedinstva i ujedinjenja naših naroda; 3. da sarađuje sa državnim organima, ustanovama i drugim organizacijama, koje u svojim programima imaju zadatke u oblasti pomorstva; 4. da održava veze sa srodnim organizacijama u zemlji i van nje.“ Za Dan Bokeljske mornarice je proglašen 10. septembar, Dan Jugoslovenske ratne mornarice i pomorstva. Tim statutom je prvi put predviđeno osnivanje podružnica, iako centar ostaje u Kotoru, i poslije toga su prvi put osnovane podružnice

⁹⁴ M. Milošević, „Rudolf Giunio, admiral Bokeljske mornarice (Prčanj 1938–1959)“, *GPMK LIX*, Kotor, 2006.

⁹⁵ <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9514>

⁹⁶ J. Martinović, „Admirali, viceadmirali, počasni admirali i mali admirali Bokeljske mornarice.“ *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice 809–2019*, Kotor, 2013, str. 78.

⁹⁷ L. Maslovar, Članovi Bokeljske mornarice u Naordnooslobodilačkoj borbi,“ *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Beograd, 1972, str. 218–221.

⁹⁸ J. Martinović, „Admirali, viceadmirali, počasni admirali i mali admirali Bokelsjke mornarice“, *Dvanest vjekova Bokeljske mornarice 809–2019*, Kotor str. 2013, str. 79.

u Hrvatskoj, Srbiji i u Boki (Herceg Novi, Perast i i Tivat). Sve ove podružnice priznaju rukovodstvo, statut i njegove odredbe i moraju djelovati u skladu sa njima. U prvom članu statuta iz 1976. godine piše da je sjedište Bokeljske mornarice u Kotoru i da se njena djelatnost proteže na područje Crne Gore. Ni u statutima iz ovog perioda ne spominju se Hrvati, ni drugi narodi, nacionalne ili etničke grupacije, niti se izričito pominju podružnice izvan Boke, u Hrvatskoj i Srbiji, iako su one postojale. Prema statutu iz 1976. godine, na Skupštini Bokeljske mornarice po 15 delegata su davale samo podružnice iz Crne Gore (Herceg Novi, Perast i Tivat), a ne i one u Hrvatskoj i Srbiji.

U skladu sa tadašnjom komunističkom ideologijom, Mornarica je bila odvojena od vjerskih tradicija i do 1990. nije učestvovala u proslavi svetog Tripuna, iako je zadržala geslo „Vjera i Čast“ i grb u kome je lik svetog Tripuna. Na to su pristali i Hrvati i katolici koji su bili njeni članovi, uključujući i tadašnjeg admirala Vladislava Brajkovića i druge istaknute članove, poput kasnijeg admirala Miloša Miloševića, koji su bez problema i dalje učestvovali privatno u vjerskim obredima, uključujući i vjersku proslavu svetog Tripuna. Zahvaljujući tome, Mornarica je zadržala svoj kontinuitet i bez problema se 1990. ponovo vratila svojim ranijim tradicijama, 1991. godine izmijenila statut (u kome takođe piše da se djelatnost Bokeljske mornarice prostire na područje Boke Kotorske) i ponovo učestvovala na proslavi svetog Tripuna. Nije, dakle, tačno da se u tom periodu Mornarica očuvala zahvaljujući podružnicama u Hrvatskoj, kako se navodi u pismima, jer su one bile samo periferni dio Bokeljske mornarice i morale su poštovati njen statut i pravilnike.

U toku raspada Jugoslavije 1991. godine podružnice u Hrvatskoj su se odvojile od Bokeljske mornarice u Boki, promijenile ime u „Hrvatska bratovština Bokeljska mornarica 809,“ promijenile statute i izabrale svoje rukovodstvo i od tada one nijesu dio matične organizacije,⁹⁹ dakle hrvatske bratovštine su bile dio Bokeljske mornarice samo oko dvije decenije. Uprkos tome, delegacije Bokeljske mornarice iz Crne Gore, na čelu sa admiralom, viceadmiralom i drugim članovima rukovodstva, su uporno godinama pokušavale da uspostave narušeno jedinstvo, pregovarajući o ponovnom ujedinjenju hrvatskih bratovština sa Bokeljskom mornaricom, pod uslovom da one prihvate njeno ime, statut, pravilnik, rukovodstvo, vrijednosti i tradicije. To nije dalo rezultate i hrvatske bratovštine su uporno odbijale da to prihvate, insistirajući čak da Bokeljska mornarica Kotor izmijeni ime i statut u skladu sa njihovim zahtjevima, odnosno da se nazove hrvatskom i u statut unese da je organizacija Hrvata, što je, naravno, odbijeno. Zadnji sastanak sa predstavnicima hrvatskih bratovština na inicijativu Bokeljske mornarice Kotor je održan u Domu Bokeljske mornarice u Kotoru u septembru 2016. godine, prilikom proslave 850 godina katedrale svetog Tripuna. Poslije toga, hrvatske bratovštine su prekinule kontakte sa Bokeljskom mornaricom Kotor, da bi, kada je izrada Nominacionog dosijea za kandidaturu Mornarice za UNESCO bila u završnoj fazi, mobilisale nekoliko političara u Hrvatskoj i neke Hrvate u Crnoj Gori (koji nijesu članovi Bokeljske mornarice), kao i Vladu Hrvatske, odnosno Ministarstvo kulture i hrvatsku diplomatiju, te pokrenule neprimjerenu i žestoku medijsku i političku kampanju protiv te kandidature, pokušavajući da bez validnih argumenta (više-manje istih koji se navode u pismima) dokažu da Crna Gora nema pravo da samostalno kandiduje Mornaricu.

Mornarica je nastavila bez većih probleme svoju djelatnost i u toku raspada Jugoslavije posljednjih decenija XX vijeka, a posebno od 2006. godine u nezavisnoj Crnoj Gori. Godine 2009. je svečano proslavila 1200 godina postojanja i 1200 godina od dolaska relikvija svetog Tripuna u Kotor. Predsjednik odbora za proslavu je bio predsjednik Crne Gore, Filip Vujanović, a Vlada je finansirala proslavu. Na tim svečanostima su učestvovali izaslanik Pape, kardinal Franc Rode,

⁹⁹ A. Sbutega, *Bokeljska mornarica*, Kotor, 2017, str. 30.

predsjednik Crne Gore, predsjednik Vlade Crne Gore, ministri i brojni vjerski, diplomatski i politički predstavnici susjednih država, među kojima i iz Hrvatske, građani i hodočasnici.¹⁰⁰

Zadnji statut je donesen 2016. godine, kada je izabrano novo rukovodstvo, a zatim i Pravilnik o odorama, oružju i nastupima Mornarice, koji normiraju i regulišu njene aktivnosti. Mornarica se afirmisala kao značajna institucija javnog i kulturnog života, koja aktivno saraduje sa važnim institucijama na lokalnom i državnom nivou, a više puta je gostovala u inostranstvu.¹⁰¹

Iz navedenog je jasno da je identitet Bokeljske mornarice višeslojan, kako ispravno piše u saopštenju Kotorske biskupije, te da ona „danas pripada onima koji njen Statut prihvaćaju, onima koji je cijene i poštuju, onima koji se s njom žele upoznati, onima koji Kolo sv. Tripuna osjećaju kao dio duhovnog identiteta, onima koji žele bratsku slogu širiti“. Isto tako, jasno je da isticanje njenog dominantno hrvatskog identiteta ne odgovara istorijskoj istini i da bi značilo oduzeti joj njene bitne karakteristike, upravo višeslojnost, multikonfesionalnost, multietničnost i multikulturalnost.

7. Kako se u pismima često pominje ugroženost Hrvata u Crnoj Gori, potrebno je osvrnuti se na tu temu. Na popisu stanovništva u Crnoj Gori iz 1948. godine, prvom na kome se navode podaci o etničkoj pripadnosti, bilo je 6.808 Hrvata koji su činili 1,8% ukupnog stanovništva. Prema popisu iz 1991. godine bilo je 6.244 Hrvata (1,02%), a prema zadnjem popisu 2011. je u Crnoj Gori bilo ukupno 6.021 Hrvata koji čine 0,97% stanovništva.

Dakle, od 1948. do danas ukupni broj Hrvata se neznatno smanjio, dok se više smanjilo njihovo učešće u ukupnom broju stanovnika. No, u istom periodu došlo je do velikim promjena u ukupnoj strukturi stanovništva Crne Gore, tako da se udio Crnogoraca konstanto drastično smanjivao, sa 90,67% 1948. godine na 61,86% 1991. godine i na svega 44,98% 2011. godine. Dakle, iz navedenih podataka se ne može nikako izvesti zaključak da su se broj Hrvata i njihov udio u stanovništvu smanjio zbog asimilacije, progona i političkih pritisaka, te da su oni ugroženi; prema demografskim podacima bili bi u Crnoj Gori najviše ugroženi Crnogorci.

Kada je u pitanju hrvatski jezik, na popisu iz 2011. samo se 2.711 osoba izjasnilo da govori hrvatski jezik (41% ukupnog broja Hrvata), dok ostali Hrvati govore srpski, crnogorski itd.

Kada je u pitanju Boka Kotorska, na čijem području djeluje Bokeljska mornarica, u njoj je 2011. bilo 4.519 Hrvata, koji čine samo 6,7% stanovništva Boke. Istovremeno, u Boki je bilo 6.795 katolika koji čine 10% stanovništva.¹⁰² Dakle, jasno je da se ni u Boki svi katolici ne mogu identifikovati sa Hrvatima.

Hrvatima su u Crnoj Gori u skladu sa Ustavom, zakonima i političkom praksom, obezbijeđeni optimalni uslovi za djelovanje i razvoj. Tako u Crnoj Gori postoje politička partija „Hrvatska građanska inicijativa“ (osnovana 2002), „Hrvatska krovna zajednica DUX Croatorum“ (osnovana 2007), „Hrvatsko nacionalno vijeće“ (2007), i „Hrvatsko građansko društvo Crne Gore“ (2001), „Hrvatsko kulturno društvo Napredak“ (1998), „Hrvatsko kulturno društvo Sveti Jeronim“ (2014), „Hrvatski orkestar Tripo Tomas“ (2009), „Hrvatski radio DUX“ (2009), a od 2003. redovno izlazi časopis „Hrvatski glasnik“. Sva ova udruženja se finansiraju od strane države Crne Gore i Republike Hrvatske.

¹⁰⁰ I. Radović, „Proslava 1200 godina prenosa relikvija sv. Tripuna i postojanja Bokeljske mornarice, „Dvanest vjekova Bokeljske mornarice Kotor 809–2009, Kotor, 2013, str. 191–199.

¹⁰¹ I. Radović, „Nastupi Bokeljske mornarice van Kotora“, *Dvanaest vjekova Bokeljske mornarice Kotor 809-2009*, Kotor, 2013, str. 191–199.

¹⁰² <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=535&pageid=322>

Za izbore u Skupštinu Crne Gore hrvatska nacionalna partija ima povlaštene uslove, tako da je njihovom kandidatu dovoljno da dobije na izborima samo 0,35% glasova birača (oko 1400 glasova), dok kandidati drugih nacionalnih manjina moraju osvojiti 0,7% glasova, a ostali kandidati 3% glasova. Tako partija „Hrvatska građanska inicijativa“ ima praktično garantovano mjesto u Skupštini, a osim toga dugogodišnja predsjednica Hrvatske građanske inicijative Marija Vučinović je od 2012. ministrica bez portfelja u prošloj i sadašnjoj Vladi Crne Gore. Na parlamentarnim izborima u Crnoj Gori 2016. godine kandidat Hrvatske građanske inicijative je dobio svega 1802 glasa (0,47%), ali je ipak dobio mjesto u Skupštini Crne Gore. Dugo godina su predsjednici opština Tivat i Kotor bili Hrvati.

Kada je u pitanju hrvatski jezik, on je po Ustavu jedan od službenih jezika u Crnoj Gori, zajedno sa crnogorskim, srpskim, bosanskim i albanskim. Latinica, koju upotrebljavaju i Hrvati, je isto tako izjednačena sa ćirilicom, a u praksi se u Crnoj Gori znatno više upotrebljava. Hrvatska udruženja u Crnoj Gori redovno organizuju kurseve hrvatskog jezika i brojne druge aktivnosti, posebno u oblasti kulture.

Predsjednik Vlade Republike Hrvatske je, prilikom boravka u Crnoj Gori, koji je počeo susretom sa hrvatskom zajednicom 2. avgusta 2017. godine, „izrazio zadovoljstvo činjenicom da Hrvati u Crnoj Gori imaju ministricu te zastupnika u parlamentu i čelnike pojedinih općina, osobito u Boki Kotorskoj (...). Hrvati su prisutni u političkom, kulturnom i javnom životu, što je izuzetno korisno za njihov položaj ovdje kao i za povezivanje dvije zemlje (...). Ocijenio je da je položaj Hrvata u Crnoj Gori dobar te da su oni predmet kontinuiranog dijaloga između mješovitih povjerenstava na razini hrvatskog i crnogorskog ministarstva vanjskih poslova, kao i Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske i Ministarstva za ljudska i manjinska prava Crne Gore.“¹⁰³

I Crna Gora i Hrvatska su članice NATO-a i Hrvatska pruža podršku Crnoj Gori u pristupnim pregovorima za članstvo u Evropskoj uniji. Prema tome, diplomatski, politički, ekonomski i kulturni odnosi dvije države su veoma dobri i zaista je apsurdna tvrdnja da ih nominacija Bokeljske mornarice Kotor na listu UNESCO-a može pokvariti.

Apsurdna je i konstatacija da će nominacija Bokeljske mornarice od strane Crne Gore doprinijeti smanjenju broja Hrvata u Crnoj Gori. Proces smanjenja broja Hrvata u Crnoj Gori, prije svega relativnog, je posljedica više faktora, među kojima su najvažniji njihov nizak natalitet i emigracija iz ekonomskih i drugih razloga. Napominjemo da je u toku velika migracija Hrvata i iz Republike Hrvatske prema razvijenijim evropskim državama i da se u njoj broj stanovnika drastično smanjuje, a taj fenomen, kao i nizak natalitet, je karakterističan i za većinu balkanskih država, uključujući i Crnu Goru.

8. Kako se u pismima piše o ugrožavanju Katoličke crkve, potrebno se osvrnuti i na tu temu. Prema prvom popisu poslije drugog svjetskog rata, na kome postoje podaci o vjerskoj strukturi iz 1991. godine, u Crnoj Gori je bilo ukupno 27.153 katolika (4,4%) Prema popisu iz 2003. je bilo 21.172 (3,54%) katolika, a prema popisu iz 2011. bilo je 21.299 (3,44%) katolika, od kojih 7.954 Albanaca, 5.667 Crnogoraca, 5.527 Hrvata, 275 Mađara, 224 Slovenaca, 115 Srba. Dakle, Hrvati čine samo 25,9% katolika u Crnoj Gori, dok su 91% Hrvata katolici.

Crna Gora je znatnim sredstvima finansirala restauraciju crkva i umjetničkih djela u vlasništvu Katoličke crkve, a ona je prva savremena država sa većinom pravoslavnog stanovništva koja je 2011. potpisala Temeljni ugovor sa Svetom Stolicom, kojim se na zadovoljstvo obadvije strane

¹⁰³ <https://www.vecernji.hr/vijesti/plenkovic-polozaj-hrvata-u-crnoj-gori-je-dobar-1186125>

regulišu status i prava Katoličke crkve u državi.¹⁰⁴ Najviši predstavnici Svete Stolice, papa Francesco¹⁰⁵ i Državni sekretar kardinal Pietro Parolin,¹⁰⁶ izrazili su više puta zadovoljstvo statusom Katoličke crkve u Crnoj Gori, kao i njenim odnosima sa Svetom Stolicom. Tradicija dobrih odnosa Crne Gore sa Svetom Stolicom je duga, tako da je Kneževina Crna Gora (koja tada nije obuhvatala Boku Kotorsku) još 1886. potpisala konvenciju sa Svetom Stolicom, kojom je regulisan status Katoličke crkve (katolika je tada bilo oko 5–6 hiljada) u državi.¹⁰⁷

9. U pismima se više puta neopravdano tvrdi da nominacija Bokeljske mornarice za upis na listu UNESCO-a od strane Crne Gore predstavlja uzurpaciju prava Bokelja koji žive u Hrvatskoj, da im oduzima njihov identitet i pravo da slijede svoje tradicije, te da bi upis Mornarice na Listu svjetske nematerijalne kulturne baštine značio čak: „1. ubistvo uspomene (uništavanje historijske svijesti o članovima manjinskog naroda, njihove tradicije, etnografske i etničke baštine), 2. ubistvo kulture (prozivajući kulturnu baštinu manjine baštinom većine i 3. ubistvo jezika (istrebljenje maternjeg jezika manjine).“ Jedan član „Hrvatske bratovštine Bokeljska mornarica 809“ iz Rijeke je izjavio da bi to bio „najveći kulturocid 21. stoljeća“.¹⁰⁸ Smatramo da ove apsurdne tvrdnje ne zaslužuju nikakav komentar.

Niko ni iz Bokeljske mornarice Kotor ni iz Crne Gore nije osporavao Bokeljima u Hrvatskoj bilo kakvo pravo niti će to uraditi. Oni mogu, kao i do sada, nastaviti da na svoj način gaje svoje tradicije. Upis na Reprezentativnu listu UNESCO-a bi, naprotiv, promovisao Mornaricu u svijetu i učinio je baštinom svih, uključujući i državljane Hrvatske, tako da je zaista veoma začuđujuće da se oni tome tako energično suprotstavljaju.

10. Uvjereni smo da smo ovim dugim tekstom, koji se poziva na brojne relevantne izvore i podatke, detaljno objasnili opštu istoriju Bokeljske mornarice Kotor, dugu 1210. godina, njene složne kulturološke, vjerske, socijalne i demografske dimenzije, te intenzivne veze sa raznim državama, narodima i kulturama koji su se ugradili u tu istoriju. Uvjereni smo isto tako da smo argumentovano demantovali tvrdnje iz pisama kojima se pokušava osporiti pravo Crnoj Gori da samostalno kandiduje Bokeljsku mornaricu za upis na Reprezentativnu listu nematerijalne svjetske kulturne baštine UNESCO-a. Najzad, uvjereni smo da će UNESCO prepoznati izuzetne vrijednosti Bokeljske mornarice, jedinstvene i najstarije pomorske organizacije na svijetu, i da će donijeti odluku da ona bude upisana na tu listu.

Antun Sbutega
Admiral Bokeljske mornarice Kotor

¹⁰⁴ I. Jakulj, „Međunarodni ugovori Svete Stolice i Crne Gore,“ *Crkva u svijetu*, 48 (2013), br. 2.

¹⁰⁵ <https://www.vaticannews.va/it/papa/news/2018-10/papa-presidente-montenegro-djukanovic.html>

¹⁰⁶ <https://www.lastampa.it/2018/06/28/vaticaninsider/montenegro-inizia-la-visita-del-cardinale-parolin-positivo-limpegno-dellue-per-i-balcani-Cn3gQvOkwHJ1yI8F1g6N5I/pagina.html>

¹⁰⁷ F. Caccamo, „La politica orientale della Santa Sede e il concordato con il Montenegro“, in M. G. Del Fuoco (a cura di) *Ubi neque aerugo neque tinea demolitur*, Napoli, 2006.

¹⁰⁸ <https://www.vecernji.hr/vijesti/most-upozorio-zbog-bokeljske-mornarice-prijeti-najveci-kulturocid-21-stoljeca-1231477>